

LA GUERRA EN DUES

MIRADES

Hi ha una nacionalitat que uneix els humans per damunt de tot, i és la bondat, la caritat i l'amor de les veritats eternes.

Aurora Bertrana.

Treball de Final de Grau

Abril Sais Saurí

Grau en Llengua i literatura catalanes
Facultat de Lletres, Universitat de Girona

Dirigit per Xavier Pla Barbero

1 de juny de 2021

Resum:

En aquest treball de final de grau, s'estudiaran dues obres cabdals de l'escriptora Aurora Bertrana: *Entre dos silencis* i *Tres presoners*. Es farà una anàlisi crítica centrada en els personatges de les dues novel·les, juntament amb els pensaments que els defineixen millor, els grans temes —ètica, justícia, valentia, el sentit del deure patriòtic, *les veritats eternes*, segons les paraules de Bertrana—, el context històric de la Segona Guerra Mundial i també la Guerra Civil espanyola, fet indispensable per entendre millor el que va viure Aurora Bertrana. Per tant, el context històric és important per situar les seves obres. S'estudiarà també la traducció del mecanoscrit original castellà que es troba al fons Aurora Bertrana de la Biblioteca del Barri Vell de la Universitat de Girona, un text traduït per Joan Sales i que Aurora Bertrana no va revisar abans de la seva publicació. Veurem quines diferències s'hi estableixen i quines semblances podem observar i, finalment, s'aprofitarà, també, per fer propostes d'activitats didàctiques per a alumnes d'ESO i batxillerat sobre les dues novel·les de l'autora, enfocades per a un futur professorat.

En definitiva, aquest treball pretén ser útil per a la difusió d'aquesta escriptora, avui dia encara poc coneguda i reconeguda, ja que podria ben ser que fos una autora de nivell internacional gràcies als temes que tracta i de la manera en què els tracta; especialment, la mateixa naturalesa humana.

Paraules clau: Aurora Bertrana, Étobon, *Entre dos silencis*, *Tres presoners*, Segona Guerra Mundial, Guerra Civil espanyola, Resistència francesa, soldats nazis, Joan Sales.

TAULA DE CONTINGUTS

---

0. Agraïments	4
1. Introducció	5
2. La figura d'Aurora Bertrana i el context en què va viure	7
2.1. La fugida de Catalunya durant la Guerra Civil espanyola i els anys de vida mentre la Segona Guerra Mundial arrasava Europa	9
3. La traducció de Joan Sales	13
4. <i>Entre dos silencis</i>	20
4.1. Breu resum de l'obra	20
4.2. Presentació dels personatges i anàlisi crítica	21
4.3. Temes cabdals	35
4.4. Reflexió personal	37
5. <i>Tres presoners</i>	38
5.1. Breu resum de l'obra	38
5.2. Presentació dels personatges i anàlisi crítica	38
5.3. Temes cabdals	53
5.4. Reflexió personal	56
6. Propostes de difusió en àmbit educatiu	56
7. Conclusió	61
8. Bibliografia i webgrafia	63

Agraïments

Als meus avis Teresa i Joan, per la seva fortalesa i valentia.

A la meva mare, per ser-hi sempre i introduir-me al món d'Aurora Bertrana.

Als diferents professors, per acompanyar-me en aquest camí.

A la meva parella, pel suport emocional.

Als meus amics filòlegs, per la comprensió i ànims en els moments més durs.

1. Introducció

Sempre m'ha agradat molt investigar i descobrir fets que van ocórrer al llarg del segle XX. La Primera Guerra Mundial, la Guerra Civil espanyola, tots els moviments ideològics que han anat sorgint durant el transcurs de la història, la Segona Guerra Mundial i, finalment, les conseqüències que tot aquest panorama internacional va ocasionar, tant físiques com psíquiques. Es tendeix sovint a polaritzar totes les accions amb el títol de “bo” i per contra, el de “dolent”; suposo que és l'opció més fàcil i no porta tanta feina a l'hora de pensar i decidir. El més difícil és trobar el gris entre un blanc i un negre, i això no només passa en aquestes ocasions, sinó en la més ínfima decisió de la vida mateixa. Sembla que t'has de posicionar sempre a una banda o a l'altra, ja que quedar-se al mig no és políticament correcte, o si més no, ben vist. Potser seria diferent si poguéssim moure'ns d'una banda a l'altra; unes opinions diverses per temes diversos. Ser capaços de tenir una opinió crítica i un punt de partida ferm però ser receptius a l'hora d'escoltar altres veus i maneres d'entendre les coses i acceptar que, encara que no ens agradi o ens costi d'entendre, pot haver-hi una part no tan fosca com ens l'havien pintat dins de la màxima negror. De fet, la literatura és precisament això: un espai d'expressió i de comunicació que permet aquestes zones de matís i punt mig, juntament amb aquella “veritat íntima” de què parla Amat-Piniella en el pròleg de *K.L. Reich* (1963).

Aurora Bertrana és capaç de trobar el gris, i dono fe que el troba dins el negre més fosc que us podríeu arribar a imaginar: la repressió del nazisme alemany en el context de la Segona Guerra Mundial a Europa. Ho fa a través de dues novel·les de postguerra, de caràcter antinazi i europeistes, que es titulen *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958). Jo tinc una idea molt clara i una opinió ferma sobre el que va passar, i tot i que soc conscient que va ser un dels genocidis més importants de la història del nostre planeta, l'empatia és difícil d'experimentar, en referència al bàndol alemany. Mai m'havia plantejat mirar els fets des d'una altra perspectiva, però llegint aquestes dues novel·les he vist que Bertrana és capaç de fer-te moure de banda, forçosament, amb el sol fet de fer-te pensar una mica i deixar l'egocentrisme de banda per una estona. És cert que si no generalitzes, al final no pots parlar de res, però també se n'ha de saber, de generalitzar. En aquest cas, l'autora ens introdueix en el món particular, íntim i individual de tres soldats alemanys que van lluitar al bàndol del nazisme, cadascú amb les seves vivències i raons —podríem dir que justificacions, també—, portades de maneres molt diferents.

Quan es viuen situacions com les esmentades anteriorment, hi ha moltes maneres de canalitzar les emocions que puguis arribar a sentir. Plorar, cridar, no actuar, abandonar-ho tot, rendir-se... o exterioritzar-les escrivint, entre moltes d'altres. Tenim, per sort, moltes mostres d'escrits i reculls testimonials de persones que en primera persona van viure una guerra, com per exemple, Joaquim Amat-Piniella, Neus Català, Montserrat Roig, etc. Això és d'un gran interès general, ja que a través

d'aquests textos podem saber les barbaritats que es van arribar a cometre durant aquells anys, i que de ben segur, ens toquen de prop d'una manera o altra. Segurament, podem establir una relació familiar o de coneixença amb algun avantpassat nostre, o algun conegut, o el pare del veí de davant, o aquell president de la Generalitat que van afusellar pels seus ideals polítics. No parlem de fa tants anys, tan sols d'un segle enrere. Ara les coses ha canviat molt en alguns aspectes, però el passat s'ha de tenir present sempre per no cometre els mateixos errors una vegada darrere l'altra.

Tota aquesta explicació és un dels motius principals pels quals he triat estudiar una novel·la de postguerra, però no el primordial. Quan em vaig posar en contacte amb en Xavier Pla, el meu tutor del treball, vaig deixar-li ben clara la meva posició: volia estudiar una dona, si podia ser poc reconeguda i coneguda —cosa ben senzilla, tenint en compte el tracte d'inferioritat que se'ls ha donat sempre en la literatura i en la vida, en general—, que hagués viscut de primera mà una guerra, un exili o una estada a qualsevol camp de concentració. Ell em va proposar uns quants noms, entre ells, el d'Aurora Bertrana. Confesso que mai n'havia sentit a parlar. Sí del seu pare, però, Prudenci Bertrana. Tenia dubtes, buscava informació d'unes i altres, però no m'acabava de decidir. Fins que un dia la meva mare em va dir: “Abril, si jo fos tu, ho tindria molt clar. Faria Aurora Bertrana. Sempre vaig voler estudiar-la i saber més d'ella quan era jove, però no vaig poder”.

Se la veia tan emocionada i en parlava amb tant sentiment, que no vaig dubtar més. Estudiaria Aurora Bertrana. Només feia falta decidir quina obra. Quina sort la meua, quan vaig veure que havia sigut voluntària en una missió humanitària després de la Segona Guerra Mundial, que havia patit un exili —de Catalunya a Ginebra— i viscut dues guerres; la civil i la mundial, en menys de deu anys de diferència. No em va costar gens decidir l'obra —bé, les obres—, ja que tenien tot el que buscava, i a més, em farien replantejar moltes actituds del dia a dia.

L'objecte d'estudi, doncs, seran les mateixes novel·les, posant una mirada crítica a la societat, tot fent difusió d'Aurora Bertrana i, en concret, d'aquestes dues obres. L'objectiu no és estudiar en si les obres, sinó fer que puguin arribar a un públic més ampli i donar a conèixer l'autora catalana de manera no tan local sinó més global, fent palès que els temes que tracta i la manera en què els tracta no entenen de fronteres. Així doncs, la metodologia que empro és llegir les dues novel·les com a fonts de consulta, juntament amb la font documental de les *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya* (1975) de l'autora, que és on deixa constància dels fets viscuts fins a gairebé el dia de la seva mort. Serà a partir d'aquesta base que s'anirà construint el treball de final de grau que he escollit amb tanta il·lusió i ganes d'endinsar-me en el món individual i col·lectiu d'Aurora Bertrana.

2. La figura d'Aurora Bertrana i el context en què va viure

Aurora Bertrana (Girona, 29 d'octubre de 1892 - Berga, 3 de setembre de 1974) és una de les figures més singulars de la literatura catalana del segle XX. És un dels pocs novel·listes catalans que s'enfronten amb els grans temes europeus de la Segona Guerra Mundial: la resistència i l'ocupació i, que a més, va contemplar-los poc després —i al mateix temps— que els fets tinguessin lloc (PASCUAL, 2009: 45). Viure aquesta situació, experimentar i sentir tot el que aquest fet comporta, de primera mà, és una experiència que la marcarà per sempre més en el seu dia a dia. Així doncs, no ens ha de sorprendre que aquesta vivència la porti a fer una reflexió més humana que ideològica sobre què va produir la guerra. El seu esperit aventurer i la seva personalitat independent la van convertir en una gran coneixedora d'altres cultures i, sobretot, en una ferma defensora dels drets de la dona. Per exemple, signà les bases d'un Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya, es relacionà amb la Lliga Femenina per la Pau i la Llibertat i intentà, juntament amb altres dones, fundar una Universitat Obrera Femenina sense gaire èxit; encara que sí pogué crear el Lyceum Club de Catalunya, del qual en va ser la primera presidenta. A més, l'any 1934, participà en la Unió Femenina Franc-Catalana en tant que una activitat més de la seva militància en favor del feminisme (LA HIPERENCICLOPÈDIA HISTÒRICA D'ESQUERRA REPUBLICANA, *Memòriaesquerra.cat*, 2021). Especialment coneguts són els seus llibres de viatges els quals van propulsar la construcció de la imatge literària d'una escriptora que es caracteritza per l'inconformisme, la curiositat i la perseverança (AYATS, 2017), i en són un exemple *Paradisos oceànics* (1930) i *El marroc sensual i fanàtic* (1936)

L'autora gironina ha estat descrita gairebé sempre amb els mateixos adjectius; tot sovint, amb els que acaben de ser esmentats: independent, activista, feminista, inconformista, curiosa i perseverant. Tant és així que Agnès Rotger (2017: 106) ho fa palès d'aquesta manera: “Aurora Bertrana, una altra dona rebel i inconformista amb la societat que li va tocar viure, i una figura imprescindible per conèixer la nostra història”, o Glòria Granell (2018: 49), que escriu “Aurora es presenta com una persona valenta, decidida, atrevida, amb un caràcter fort i positiu. Fa gala del seu tarannà obert, aventurer i imprudent. Somia sense recança i s'esforça per complir els objectius que es proposa”.

Es pot observar que és una dona amb una vitalitat impressionant, amb ganes de conèixer llocs nous, persones, paisatges, viure noves aventures... però ella mateixa té una opinió clara respecte a la vida i la literatura, i així ho diu a les seves *Memòries*: “El primer que s'ha de fer amb la vida és ‘viure-la’ i després, si de cas, ‘escriure-la’ amb coneixença de causa”. (BERTRANA, 1973: 242)

Mentiríem si diguéssim que va tenir una vida senzilla. La seva vocació literària es despertà de ben petita, però l'oposició paterna va fer que estudiés música i que, de bon començament, es guanyés la vida a Suïssa com a violoncel·lista. Així doncs, ja va trobar entrebancs per fer el que ella més desitjava, que era escriure. No va ser fins a la seva arribada a Ginebra —el primer cop, no durant l'exili—, que

publica els seus primers textos a *La Veu de Catalunya*, i és precisament al llarg d'aquesta etapa que viu el cúmul d'experiències que l'aniran convertint en la dona cosmopolita que es reflecteix en les seves obres (AYATS, 2017). Cert és que fins i tot ella mateixa, a les seves *Memòries*, reproduïx el que per a la societat comportava ser un artista: “Equival a ser un guillat, un desequilibrat, un infeliç, un ésser d'idees i costums lleugers, tara social que el separava irremissiblement del possible tracte amb la família. Llevat de fomentar la seva dèria i la mandra i deixar morir de fam la família, no era bo per a res” (BERTRANA, 1975: 224).

Aquesta afirmació reflecteix en bona part els anys que va passar a Ginebra mentre la Segona Guerra Mundial destrossava els territoris veïns, poc temps després de la mateixa Guerra Civil espanyola, que tenia empresonats els seus amics i companys en camps de concentració a França i Alemanya. Va ser una època molt dura per ella. Vivia a un país neutral i, per tant, era d'esperar que no tingués problemes, però la realitat és molt diferent de la que la majoria es pensa. Gairebé mor de gana, gairebé mor de pulmonia i, fins i tot, de pena. Abandonada pel seu país natal, foragitada de casa la seva família política, oblidada pel seu marit, perd el pare i no pot acomiadar-se'n, no té un habitatge digne ni diners... en definitiva, és una supervivent que va trampejant la vida de la millor manera que pot, sense deixar mai de banda l'interès per l'escriptura, la literatura i la cultura.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, Jean de Montmollin, un membre de la família per la qual Aurora Bertrana va ser dama de companyia un cop curada de la greu pulmonia, li proposa embarcar-se a una missió humanitària com a voluntària per tal d'anar a ajudar a reconstruir un poble petit de l'Alta Savoia francesa i a conrear les terres, Étobon, que ja era conegut per ser un dels pobles que va patir més la repressió nazi. De fet, es parla de *la tragèdia d'Étobon*. Resulta que els nazis van afusellar tots els homes del poble, tret de dos —un va aconseguir amagar-se i l'altre estava a un camp de concentració nazi—, deixant, per tant, un llogarret habitat només per dones, animals i nens. Un cop finalitzada la guerra, aquest poble comptava amb tres presoners alemanys que havien lluitat al bàndol dels vencedors nazis, en el seu moment. Cadascú d'ells vivia en una casa diferent del poble amb les dones que temps anterior havien estat represaliades. L'escriptora va compartir habitatge amb un d'ells, ja que s'allotjava a casa de l'alcalde, un dels supervivents. Va ser ell qui va donar-li una espècie de dietari on es trobaven escrites totes les accions que van emprendre els soldats alemanys contra els habitants d'Étobon durant l'ocupació nazi i, per tant, hi havia la major part dels fets ocorreguts documentats. Aurora Bertrana va estar-hi uns mesos, però llavors va marxar cap a Catalunya.

Quan va arribar a terres catalanes de nou, després de tants anys, pensava que podria viure en pau i estar tranquil·la, però no va ser així. Aquells mesos a Étobon l'havien marcat, li havien deixat empremta i no podia treure's de la ment aquella gent ni els fets que van passar. Amb paraules seves, “de seguida vaig comprendre que no m'alliberaria dels meus fantasmes fins a haver-ne donat testimoni en

un llibre” (BERTRANA, 1975: 487). És evident, doncs, que Bertrana acaba fent seu el drama íntim de les dones d’aquell poble moribund. Amb aquestes novel·les, sorgeix un qüestionament del sentit de la vida humana. Es pot pensar, doncs, que *Étobon* és l’anècdota que Bertrana fa servir per anar cap a l’universal i, per això, dedica la novel·la *Entre dos silencis* a “tots els que han sofert a causa de l’odi”, perquè la novel·lista no ha cregut mai gaire en fronteres geogràfiques, sinó que “crec en fronteres morals” (BERTRANA, 2019: 18). Escriure aquestes dues novel·les, tanmateix, pot fer pensar que és una manera d’immortalitzar les víctimes de la barbàrie. El missatge que volia transmetre anava molt més enllà de l’afusellament d’uns homes. L’aspiració de la novel·lista era, segons les seves pròpies paraules: “comunicarme con una parte de la humanidad a la que envió ese mensaje de esperanza que es el triunfo del amor divino sobre el egoísmo y la injusticia, sobre el odio de razas, sobre el sufrimiento y la muerte” (PASCUAL, 2006: 34-39).

Hi ha qui escriu, com Neus Real (2001: 34-35), que Aurora Bertrana feia de pont entre el món extern als textos i el món que s’hi representava. Que vida i producció apareixien estretament lligades perquè bevien l’una de l’altra; la vida servia per fer literatura, i la literatura, al seu torn, recreava la vida. De fet, un dels trets principals de l’obra de Bertrana —de preguerra i la posterior— és la imbricació d’experiència vital i creació artística, i això queda ben reflectit en les dues novel·les que s’han estudiat. Són fruit d’una experiència vital, però al mateix temps ho ha literaturitzat, ja que si no, no seria una escriptora i passaria a ser una cronista, una historiadora o, amb paraules seves, “una fotògrafa ambulat”.

En conclusió, Aurora Bertrana representa un salt a la modernitat en el panorama de la cultura i de la literatura femenina catalanes, ja que té una clara consciència sociopolítica, literari-cultural i de gènere. Aquesta activitat pluridimensional va consolidar i va acabar de refermar la imatge d’Aurora Bertrana com a dona moderna, escriptora original i compromesa amb la seva realitat política, social, cultural i en els camps del feminisme.

2.1 La fugida de Catalunya durant la Guerra Civil espanyola i els anys de vida mentre la Segona Guerra Mundial arrasava Europa.

Aurora Bertrana va viure dues guerres: la de dins de Catalunya i la d’arreu del món. La Guerra Civil espanyola es va iniciar amb l’alçament de l’exèrcit colonial del Marroc el 17 de juliol de 1936 en contra de la República legal i institucionalment establerta, i es va acabar el 1939. A partir de llavors, i fins al 1975 amb la mort del dictador Francisco Franco, hi va haver la repressió i la continuació de la dictadura franquista. Aquesta dictadura va imposar un tipus d’estat autoritari que va anul·lar les institucions d’autogovern catalanes, en va reprimir la llengua, la cultura i qualsevol forma de

manifestació d'identitat nacional catalana. Per a Catalunya, a escala política, el franquisme representa la més absoluta negació de la més mínima aspiració d'autogovern.

Podríem dir que la història de Catalunya durant el franquisme és la història de dos mons que conviuen en diferents condicions; els vencedors i els vençuts. Aquests últims s'enfrontaven al món de la policia del règim, el de les prohibicions, el de la persecució, el de la censura, el de les multes, el dels calabossos i el de l'exili. En definitiva: un món tancat i inflexible. Un món de veus silenciades per l'amenaça, per la por a la detenció, la tortura, l'empresonament o la mort. Era el món que imposava resignació i obediència respecte al món dels vencedors de la guerra. I Catalunya havia perdut la guerra.

Bertrana va viure durant dos anys a Barcelona en plena guerra civil, des de 1936 fins a la tardor de 1938, quan emprèn el camí de l'exili cap a Ginebra, on a més de patir la Guerra Civil espanyola, també va viure-hi la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Allà hi buscava una pau i tranquil·litat íntima, però resulta que hi va trobar de tot menys això. Havia abandonat Barcelona, “una Barcelona arruïnada, afamada, bombardejada i bruta”(BERTRANA, 1975: 213-214). Va travessar la frontera francesa, que, “a contracor, va obrir les fronteres als fugitius, civils i militars” (BERTRANA, 1975: 211), i un cop travessada, es dirigeix a Ginebra; “l'entranyable ciutat dels meus amors” (BERTRANA, 1975: 213-214). El viatge, segons l'autora, va ser penós. A més, afegeix que ella sempre havia respectat la llei i havia complert sempre amb les normes, i durant el trajecte, els gendarmes van aconseguir fer-li sentir tot el contrari.

A les seves *Memòries*, Aurora Bertrana explica que el primer cop que va arribar a terres suïsses —segons ella, Ginebra era un país d'adopció— va ser l'any 1923, i que va pensar que era una ciutat repleta de joia, d'alegria, de civisme i europeisme. Amb paraules seves, “poblada de gent ben alimentada, ben vestida, diligent, com amarada d'un afany i d'una joia de viure que contrarestava amb el meu estat d'ànim. Jo no podia participar en l'animació general” (BERTRANA, 1975: 213). Això és degut al fet que va viure aquells dos anys de guerra civil a Barcelona amb el cor i l'esperit “amarats de la gran tragèdia de les lluites fraticides, l'enderrocament moral, social, polític i material de la nostra amada ciutat cap de Catalunya”, li havien llevat la facultat de sentir cap mena de goig. I malgrat reconèixer la positiva seguretat d'aquesta circumstància —la pau i tranquil·litat de Ginebra en tant que era un país neutre— no l'alegrava.

Bertrana reconeixia que tenia un cos intacte: dos anys d'implacable guerra civil no li havien causat cap mal. Però no en sentia el goig ni l'esperança. “Damunt meu gravitava un pes massa gros: el record insistent de la gran tragèdia” (BERTRANA, 1975: 213-214). Així doncs, fugí d'una guerra per embarcar-se'n a una de diferent; personal. Ja s'ha dit que va tenir conflictes amb la família política, però és que el seu marit, Denis Choffat, l'acusava del fet que hagués començat la guerra a Catalunya. Fins i tot, més endavant, ell es passa al bàndol franquista. Aurora Bertrana diu: “Segurament, monieur

Choffat havia comentat, davant la seva família, el gran drama de la Guerra Civil espanyola atribuint-ne tota la responsabilitat als catalans d'esquerra" (BERTRANA, 1975: 218).

Aquesta afirmació causava malestar i un sentiment de culpa a Aurora Bertrana, que d'altra banda, no deixava de pensar en el seu país. La immensa tragèdia de la guerra civil, amb l'espectacle d'una humanitat esborronadorament desemmascarada, nua, llastimosa i repugnant alhora, "vivía dintre meu encastada en el meu ésser com un cranc monstruós, i l'hospitalitat de les dames Choffat no duraria, no podia durar", perquè "era paradís efímer, com tots els paradisos terrenals" (BERTRANA, 1975: 229).

Sumat a tot això, les notícies de la guerra d'Espanya eren cada dia més descoratjadores. Els nacionalistes la guanyarien i les llibertats de Catalunya es perdrien. Per tant, pateix una doble solitud: la pèrdua del seu país estimat juntament amb la seva gent i, d'altra banda, l'estat en què es troba a Ginebra; sola i abandonada pel món. Poc temps després, les dames Choffat van convidar-la a marxar de casa abans que es pogués refer de les privacions i dels sofriments morals experimentats durant dos anys de guerra civil i abans que li arribés cap notícia nova del seu marit. "Gairebé em penedia d'haver vingut a Suïssa" (BERTRANA, 1975: 218). A les *Memòries* explica que el seu mètode educatiu pel que a ella es referia, era fer-la anar dòcilment a la presó a Barcelona o morir-se de gana i de fred a Ginebra i, segons el sistema pedagògic de la família, els havia fallat. "Jo ni em moria, com lògicament ho havia d'haver fet, ni em deixava engarjolar, com hauria fet una esposa obedient i submisa" (BERTRANA, 1975: 383).

No sabia on anar, i va pensar demanar ajuda als Collet-Miliou, uns amics, i aquests la van acollir durant un temps. Ja ho diu Bertrana: "l'amistat, a la qual jo sempre he concedit tanta importància, constituïa en aquells moments el meu únic refugi material i moral. La família política em fallava, el marit també. Patia un desconsol anímic, una divergència d'idees" (BERTRANA, 1975: 241). Segons ella, era la gran època de les "gorres", la seva gran època de paràsit, cercant, sempre trista, sempre mig avergonyida, la taula i la calefacció dels seus nous amics.

Una frase que resumeix molt bé el seu temps a Ginebra és la següent: "I ja em teniu ciutadana legal de Ginebra, el més francès, intel·lectual, lliure i atraient dels cànons suïssos, amb el permís oficial de morir-m'hi de gana, de contreure-hi una tuberculosi, de prostituir-m'hi o de suïcidar-m'hi" (BERTRANA, 1975: 240). La gent tendia a creure que ella hi vivia molt bé i que no li faltava de res, però ja es veu: hi patia, i molt. Tant per ella com pels companys que estaven a camps de concentració morint-se de gana, de fred i de violència anticonstitucional, com també pels veïns de territori; els francesos. Ells van patir de ben a prop les conseqüències de la Segona Guerra Mundial i la ira dels nazis. L'autora descriu França d'aquesta manera: "França ja no era França, sinó una colònia Alemanya. Democràcia i llibertat —i ja no parlem d'igualtat i fraternitat— s'eren foses com per un malastruc art d'encanteri. Només al bell mig d'Europa hi havia un petit país en pau, tothora amenaçat, tothora alerta,

però anava gaudint de les mai prou lloades llibertats i democràcia i tranquil·litat interior. Llibertat i democràcia constitucionals i tradicionals, que es veien complicades en el meu cas particular per terribles dificultats econòmiques” (BERTRANA, 1975: 332). Era tan important, que la derrota de França “hauria significat la nostra pròpia i definitiva derrota de ciutadans lliures. Per això fruïem de cada triomf i lamentàvem profundament cada fracàs dels nostres aliats si no polítics alemanys morals: els resistents” (BERTRANA, 1975: 294-295).

Havia començat el regne del terror amb l'arribada de la Segona Guerra Mundial. Al territori suís el drama es vivia molt de prop perquè amb el veïnatge de l'Alsàcia, de la Lorena, de l'Haute Saone, i de la Savoia, països ocupats i resistents, i Suïssa, obertament anti alemanya i pro francesa, s'havia establert una transmigració contínua d'homes i d'armes, de documents i altres efectes. Moralment era com si Suïssa, almenys la francesa, fos l'amagatall i el refugi dels resistents francesos.

La guerra havia esdevingut mundial. L'absoluta seguretat de guanyar-la ja era menys ferma per al Führer, el qual començava a dubtar de la seva força absoluta damunt el món sencer. Comptava amb tres enemics poderosos: Anglaterra, ajudada per la Commonwealth, la Unió Soviètica i els Estats Units d'Amèrica. Hitler volgué obligar la França pretesa lliure a col·laborar en la guerra d'Àfrica al costat d'Alemanya, contra els invasors, però Laval, cap del Govern de Vichy, s'hi negava. Aleshores tot França va ser ocupada pels alemanys. Els obrers i els camperols requisats pels alemanys, destinats a la mà d'obra als països ocupats i a la mateixa Alemanya, passaven a la resistència. Fugien de pobles i ciutats, vivien en boscos i muntanyes, des d'on hostilitzaven la policia i els funcionaris d'ocupació instal·lats als pobles veïns. Els resistents de la Savoia, una de les regions que compta amb més màrtirs, entraven i sortien del cantó de Ginebra amb la complicitat més o menys confessable de les tropes suïsses de cobertura de fronteres (BERTRANA, 1975: 294-295).

És probable que Aurora Bertrana passés els anys més difícils i tèrbols a Ginebra: desenganys amorosos, malalties greus, pobresa, fam, tristesa i fred. Una incertesa constant del que pot esdevenir al dia de demà; si serà viva o, per contra, deixarà d'existir i trobarà finalment aquella pau que tantes vegades havia desitjat tenir. Malgrat totes aquestes circumstàncies i successos desafortunats, un cop acabada la Segona Guerra Mundial, l'escriptora no s'ho pensa dues vegades per emprendre un viatge per tal d'anar a ajudar a la gent que va ser el punt de diana de l'odi i repressió nazi. Però a més a més, la mateixa autora afirma que “Ginebra era la meua ciutat preferida. Hi havia treballat, estudiat, amat i patit molt”. Veiem, doncs, una valentia i una voluntat de voler fer allò en què hom creu, una predisposició a fer les coses més senzilles i a minimitzar el màxim de dany possible a tots aquells amb qui es creués pel camí de la vida.

Bertrana no es penedia de res, mai va posar en dubte la seva actuació. Tot i l'existència de la guerra i que en aquells moments creia impossible retornar a Catalunya, no va pensar mai que no hi

tornaria a posar els peus. Ella sabia que la seva estada a Ginebra era provisional, tenia l'esperança de poder retornar a casa. Confiava en el retorn del seu marit i en la “meva absolutament innocència en tots els crims que haguessin comès els incontrolats a Catalunya. No m'havia passat per la imaginació que els nacionals em detinguessin i m'empresonessin” (BERTRANA, 1975: 249). Per tant, tenia la consciència tranquil·la de no haver volgut mai fer mal a ningú i alleugerida de desenganys i preocupacions humanes i de sofriments físics, però és de coneixença pública el que va fer Franco amb la gent que no era del seu parer. Fins i tot, els feia apàtrides. Gent com Aurora Bertrana, que defensés la llibertat, fos republicana i no volgués el règim franquista, no interessava tenir-la en el país. És per això que tenien tantes vies per fer desaparèixer la gent amb una ideologia diferent a la del dictador i els seus seguidors.

En conclusió; la guerra l'havia atuit, l'havia tornat feble. Es trobava en ple període de decadència física i moral. Però després d'aquell període n'havia de venir un altre de recuperació, moralment, intel·lectualment i espiritualment lluminós, on reneix amb més força que mai “la meva personalitat lliure, independent, ja definitivament solitària fins a les portes de la vellesa quan, amb el natural allunyament, puc judicar i descriure aquella època i d'altres de la meva turmentada però rica existència” (BERTRANA, 1975: 256). Així acaba el malson del nazisme i del feixisme, deixant darrere milions de morts i de tarats, milions de metres quadrats de ruïnes.

3. La traducció de Joan Sales

Aurora Bertrana arriba a Catalunya l'any 1949 amb les dues novel·les ja escrites —cal tenir en compte que estaven escrites en castellà, ja que sabia que fer-ho en català li portaria més problemes—, però sense èxit a l'hora de trobar algun editor que les hi volgués publicar. Ella mateixa ho diu així: “Com que jo no em podia aguantar les ganes d'escriure i, naturalment, de publicar, vaig escriure la novel·la d'Étobon en castellà” (BERTRANA, 1975: 488). Va trobar-se amb moltes traves, i de fet, gairebé es dona per vençuda. No va ser gens fàcil, doncs, per a Bertrana, publicar aquella novel·la; però fer-ho era important per a ella: si aquell “vell pagès” li havia donat el seu diari era perquè el món sabés que havia passat a Étobon. Per a una dona com ella, de vida nòmada, cosmopolita i divorciada, viure en la Catalunya grisa del franquisme va comportar molts obstacles.

L'autora tenia entre les mans *La aldea sin hombres*¹—l'obra que coneixem avui dia amb el nom de *Entre dos silencis*— i *Presoners de guerra* —*Tres presoners*, actualment— guardats en un calaix, gairebé resignada. Però un bon dia, un amic seu que era editor anomenat Xavier Benguerel, li proposa publicar-la perquè pensa que és una excel·lent novel·la, però que s'ha de traduir al català. Aquest, li comenta que

---

¹ Aquest és el títol que va posar a la novel·la Aurora Bertrana, tot i que al mecanoscrit original, ratllat sota el títol, s'hi pot llegir encara el primer títol: *Cementerio de los fusilados*. (PASCUAL, 2011: 286)

de la traducció se'n pot ocupar Joan Sales (1912-1983), un escriptor, traductor, poeta i editor català, que juntament amb Benguerel, funden El Club dels Novel·listes², dirigida per Joan Oliver. Aquesta editorial el que preten és ampliar el públic lector català, desenvolupant un gènere narratiu més popular i amb un nivell de llengua més accessible³, i això és el que fa Sales amb la novel·la d'Aurora Bertrana. Novel·la, d'altra banda, que no va ser revisada per l'autora en cap moment abans de la publicació, i això veurem que va ser un error —o no, també ho discutirem. A més, no s'ha d'oblidar que la novel·la no consta com una traducció, sinó com un original; no es deixa constància enlloc que es tractava d'una traducció, i el nom de Joan Sales no va aparèixer a cap lloc. Per tant, és com si Aurora Bertrana hagués escrit aquell text, d'altra banda, tan diferent al que ella va escriure de veritat.

Cal recordar que Joan Sales no va tenir una vida senzilla, tampoc. Va formar part del bàndol republicà i va ser enviat a lluitar al front com a soldat. Així doncs, va viure la guerra en primera persona i podríem dir que a primera línia. A part de viure-la en les seves pròpies carns, durant la guerra és processat pel Servei d'Informació Militar⁴ sota l'acusació de no haver denunciat dos dels seus germans per no haver-se incorporat al front. Els empresonen a tots, i els germans moren en un camp de concentració. Ell no hi mor, hi va sobreviuint⁵. Més endavant, quan ja no és captiu, pot exiliar-se a Haití amb la dona i la filla, la Núria, fins que pot establir-se a Mèxic. Allà coneix altres exiliats catalans —com Josep Carner i Pere Calders— i va fent tasques d'escriptor, corrector i linotipista.

Amb tot el que ha viscut i porta a l'esquena —misèria, misèria i més misèria traduïda sota el nom de “guerra”— retorna a Catalunya l'any 1948 amb l'objectiu d’“editar en català tant com es pogués”. És conscient, doncs, de la importància que té mantenir el català i no deixar-lo morir. Ell vol lluitar per la seva llengua i fer que aquesta pugui arribar a més públic, traspasar fronteres geogràfiques.

La decisió de publicar la novel·la d'Aurora Bertrana, de fet, es basava en aquests principis: el deure amb el país i amb la seva llengua. Amb les seves pròpies paraules, Sales afirma que “des del principi ens vam proposar editar novel·la perquè precisament els franquistes ho volien impedir i perquè era l'única manera de fer una literatura contemporània nacional” (BACARDÍ, 1998: 27-38). Així doncs, la

---

² Avui dia el coneixem com a Club Editor. Va rebre aquest nom quan Joan Oliver va abandonar El Club dels Novel·listes, i llavors és quan Joan Sales començà a dirigir-ho i en canvia el nom.

³ "Joan Sales i Vallès". Generalitat de Catalunya. [Consulta: 19 de març de 2021].

⁴ El Servei d'Informació Militar (SIM) va ser el nom de l'agència d'intel·ligència i del servei de seguretat de la Segona República Espanyola durant la Guerra Civil espanyola, però va quedar aviat dominat pels comunistes, que el van utilitzar més com a policia política del Partit Comunista d'Espanya que com a tal servei d'informació estrictament militar. Val a dir que també tenia presons i camps de concentració propis, on van anar a parar els germans de Sales.

⁵ ASSOCIACIÓ D'ESCRITORS EN LLENGUA CATALANA, “Joan Sales 1912-1983”, extret de: <https://www.escriptors.cat/autors/salesj/biografia-joan-sales> [Consulta: 21-03-21]

novel·la permetia viure del públic, al marge de premis i de patrocinadors⁶. Tanmateix, també opinava que “el públic vol novel·les que li contini una història, amb un principi i un final”. En definitiva, una novel·lística “de to realista i actual” (BACARDÍ, 1998: 27-38).

Finalment, la tasca que s'encomana a Sales des de l'editorial és la de traduir la novel·la *La aldea sin hombres* d'Aurora Bertrana al català; una de les novel·les més plena de comprensió i, al capdavall, més ambiciosa sobre què va ser la Segona Guerra Mundial, com va ser viscuda més enllà de les ideologies, què va representar i quin paper van tenir-hi les dones. Aurora Bertrana la descriu empatitzant molt amb els personatges femenins, aquells que han d'assumir tot el que els homes abandonen perquè ha arribat la guerra; és a dir, les cases, la canalla, el bestiar, els conreus i també la protecció d'aquells qui s'amaguen precisament perquè s'han emboscats per entrar a la Resistència⁷.

Com s'ha dit anteriorment, l'autora va escriure aquesta novel·la en castellà perquè tot just tornava de l'exili i, sumant-hi els fets, pels impediments que hi havia a l'hora de fer-ho en català. Els accidents de la vida cultural i editorial van fer que en lloc de publicar aquella novel·la que ella tenia al cap en castellà, publicés dues novel·les separades en català que, a més a més, van viure uns canvis importants en la traducció. Aquests canvis van fer que el text arribés a les mans dels lectors de manera bastant alterada i desvirtuada degut a la decisió de Sales. El que fa com a traductor és evocar molts records de la seva experiència personal en la guerra com a soldat en un llibre en què en el fons, són les dones les que miren els soldats. Per tant, el punt de vista no és el d'un soldat en el sentit estricte de la paraula, sinó el d'unes pageses que es troben en l'obligació de conviure amb uns soldats alemanys d'ideologia nazi que els han ocupat el poble. Així doncs, començant per aquí, veiem que el que s'ha alterat a primer cop d'ull és la base de la novel·la: la visió dels fets que ocorren durant una guerra dins la vida íntima de les persones.

Marta Pascual (2011) va anar al Fons Bertrana de la Universitat de Girona a comparar el manuscrit original d'Aurora Bertrana i la traducció que en fa Sales, i observa que al principi de la novel·la, el traductor sí que se cenyia a l'escrit d'Aurora Bertrana, però que no tarda gens a deixar de fer-ho. Ara veurem les primeres línies del manuscrit juntament amb les de la traducció i ho comprovarem nosaltres mateixos:

---

⁶ Aquesta frase fa referència als Jocs Florals del s. XIX, un concurs que se celebrava anualment i que va començar essent només sobre poesia. Normalment, s'hi presentava literatura de nivell baix, no gaire bona, tot i que d'allà van sortir-ne uns quants escriptors que van arribar ser molt coneguts i a tenir anomenada.

⁷ És el nom genèric del moviment que va lluitar contra el Govern de Vichy i l'ocupació nazi de França durant la Segona Guerra Mundial. Va començar amb petits grups d'homes i dones que prengueren armes i van arribar a ser alguns milers.

“Se apagaban los últimos resplandores del estío. Algunos días podían verse aún las montañas del noroeste idealizadas por la distancia: azules, limpias, con sus cimas salpicadas de nieve y sus flancos surcados por las sombras violáceas de sus valles y hondonadas”.⁸

I d'altra banda, Sales ho tradueix d'aquesta manera:

“Algun dia encara es veia la immensa serralada fronterera, al fons del nord-est, idealitzada per la distància: blava, neta, amb els cims clapejats de neu, i en els costats els socs violacis de les barrancades. S'apagaven les darreres resplendors de l'estiu...”⁹

Tan sols llegint aquestes línies que enceten la novel·la, es pot veure que Joan Sales se cenyeix força al mecanoscrit original. Els canvis que hi apareixen es limiten a alterar l'ordre d'una frase, a afegir un adjectiu i a canviar el nombre d'un parell de substantius. Tanmateix, aquests petits canvis s'aniran intensificant a mesura que avancin les línies. Abans s'ha comentat un canvi molt important: el punt de vista i la visió íntima dels personatges, però de fet, no és el primer que apareix literalment. El primer canvi que Sales decideix modificar és el nom de la dedicatòria. Bertrana dedica la seva novel·la a Jean de Montmollin, amb qui va emprendre la missió voluntària a Étobon, i Sales passa a anomenar-lo Johann Montmollin. No se sap per què fa aquest canvi, ja que els noms —i en especial el d'una dedicatòria— no acostumen a ser modificats. Potser és donat pel fet que ell va fer la traducció des d'un manuscrit, i la lletra de cada persona és molt personal i única. És possible que no entengués correctament el que Aurora Bertrana hi havia escrit, i ell va fer-ne una interpretació diferent a l'original. Bertrana, com s'ha dit, no va revisar la traducció de la seva novel·la abans de ser publicada, i es va imprimir amb el nom que li havia atribuït Sales. Un cop després de la impressió i de veure'n la dedicatòria, l'autora es lamenta: “Jean de Montmollin, gràcies a l'intervencionisme patològic d'en Joan Sales, ignora que li vaig dedicar la meva obra inspirada a Étobon durant l'expedició de socors que ell dirigia”.¹⁰

És evident que aquest fet la trasbalsa, ja que ella havia pensat la novel·la dedicant-la a un amic i una persona estimada i, a causa del que decideix aplicar al text Joan Sales, aquest amic ja no es podrà sentir identificat. Això sembla una fotesa, però les coses que es fan amb una intenció concreta i llavors aquesta es veu alterada, poden arribar a fer mal. Aurora Bertrana havia deixat part de la seva vida i esperit en aquella novel·la, i veure que en un tancar i obrir d'ulls, aquell missatge ple de significat i

---

⁸ BERTRANA, Aurora, *La aldea sin hombres*, Universitat de Girona, Biblioteca, Fons Bertrana. Extret de PASCUAL, Marta (2011) “Creativitat i subversió en les reescriptures de Joan Sales”.

⁹BERTRANA, Aurora, *Entre dos silencis*, Barcelona, Aymà, (1958), p. 27. Extret de PASCUAL, Marta (2011) “Creativitat i subversió en les reescriptures de Joan Sales”.

¹⁰ Frase extreta del text de Miquel Martín i Serra, *Diari de Girona*, “El compromís d'Aurora Bertrana”. [Consulta: 9 novembre 2020].

estima se n'havia anat en orris, no li degué ser agradable. Estava indignada amb la traducció, i així ho mostra en afirmacions com la que hem vist anteriorment, o també quan acusa Sales de “modificador impenitent de textos aliens a ell consagrats”. Repeteix en diverses ocasions, també, que “la traducció no la vaig fer jo, sinó en Joan Sales. Es va permetre de modificar una pila de coses, modificacions de les quals no em vaig assabentar fins molt temps després perquè no m’havien donat les galerades a repassar i també perquè jo tinc el mal costum de no rellegir mai cap llibre meu un cop publicat”. Aquest fet és, si més no, estrany, poc habitual. Tots els escriptors acostumen a preocupar-se per corregir sempre i revisar les galerades dels seus llibres. Que Aurora Bertrana no ho faci, és possiblement a causa del cansament mental i físic que arrossegava des de feia tants anys. Segurament, estava més derrotada del que sembla, i no és d’estranyar, perquè la seva vida no va ser gens senzilla: el contrari, estava plena de traves. Segurament, el que més li importava era poder publicar el que feia tant temps que portava lluitant. Més endavant puntualitzarem aquest fet. Abans, però, parlem una mica més sobre la traducció.

La traducció de la novel·la al català va distorsionar l’original castellà amb modificacions lèxiques, estilístiques i narratives. Marta Pascual (2006) les estudia, i el resultat que en treu és aquest: un exemple de lèxic són els adverbis *abans* i *ara*. En la versió catalana, adquireixen una importància molt més elevada i això fa que el traductor s’hagi d’inventar episodis referits als dos moments que no figuren en l’original de Bertrana. Així doncs, Sales ha d’escindir el passat del present, ja que si la distància entre els dos temps s’intensifica, també pren relleu la desgràcia. Un altre exemple és l’eliminació dels mots *héroe* i *heroísmo*: les guerres, tant per als qui guanyen com per als qui perden, només serveixen per agreujar la “incomprensible buidor de la vida”.

Respecte als canvis en l’estil, Sales dibuixa un esquelet per tal de convertir el silenci en l’autèntic protagonista de la novel·la. No és d’estranyar, doncs, que canviï el títol de *La aldea sin hombres* per *Entre dos silencis*. Afegeix desenes de frases referides al silenci i inexistents en el manuscrit castellà, inventa frases que contenen el mot *silenci* i també juga amb la modificació de certs detalls: fer callar veus de personatges per l’interès del llenguatge no verbal —un exemple és l’eliminació dels pensaments de Marta Mons sobre Nicolau. Tot això provoca un efecte amplificador del significat que vol transmetre; un silenci i un bàndol a cada costat, separats pel propi. A més, fa un canvi en el diàleg: suprimeix els verbs de dicció, fet que fa que el text sigui més àgil i més entenedor. Per tant, és fàcil pensar que augmenta la qualitat literària del llibre, i això és un fet molt important que s’ha de tenir en consideració.

Finalment, en els canvis narratius, trobem que Sales endarrereix l’aparició de Miquel Ingrid, elimina un somni que té Marta, fa desaparèixer la mare d’Eddy, elimina frases de les dones als soldats —tot emfatitzant el silenci, altra vegada—, fins i tot és capaç d’inventar-se un episodi sencer per explicar la manera com Marieta es va enamorar de Gregori. La veritat és que posa un interès molt especial en la figura de Marieta, i d’aquesta manera, n’aconsegueix un retrat impecable. També escurça

capítols —per exemple, l'escena de Sofia Kart¹¹, on parla amb els animals—, n'allarga, en fa un de sol a partir de dos de l'original, etc.

Un altre aspecte important són els soldats. Els que descriu l'autora a *Entre dos silencis* són alemanys disciplinats. Sales els indisciplina, els fa més semblants als seus companys d'armes de l'exèrcit republicà. “El que més canvia Sales és l'exèrcit, la relació que tenen les dones amb l'exèrcit, atenua la seva brutalitat; en canvi, Bertrana no ho fa, sinó que mira tota la crueltat que irradia”.¹² Es veu clarament una voluntat de fer menys explícita la violència, encara que no per aquest motiu menys dolorosa.

Si intentem resumir l'activitat intervencionista de Sales, ens adonem que consisteix a treure, eliminar, reduir i simplificar tot buscant la recerca de l'essència. El traductor aconsegueix una major claredat i exactitud en el text de Bertrana; és a dir, un text més àgil i més viu. Sales era partidari d'acostar l'autor al lector, fet que potenciava causar-li el mateix efecte que el text original havia causat al lector del país en qüestió, i d'aquesta manera, justificava la introducció de canvis; ja fossin ampliacions o bé supressions.¹³ No era un autòmat que buscava les correspondències lèxiques de totes i cadascuna de les paraules que conformaven l'original, sinó algú que havia de recrear una obra artística i esdevenir, per tant, un autèntic reescriptor. I diem reescriptor, perquè —tot fent referència a la pàgina anterior, on s'ha dit que es puntualitzaria més endavant el tema— l'any 1945 es conformen les bases sobre allò que acabaria essent la concepció de la traducció, i aquest és un concepte diferent al que entenien en aquell moment. Els traductors reclamaven un text nou que sigués capaç de funcionar per ell mateix i que es pogués integrar al nou univers cultural “en silenci”¹⁴, com si no hi hagués hagut trasllat, i molt possiblement, aquest és el motiu pel qual Sales silencia la traducció. Tan és així que ell mateix diu que “traduir és cosa necessària i normal; i tant ho és, que no té a penes importància, ni —fora de casos singularíssims— cal esmentar-ho en la història literària d'un país. Quan un país és sa, la tasca de traduir es fa modestament, en silenci”, i també afegeix que “allà on la meua competència no arribava, he mirat que hi arribés la meua bona voluntat: és tot el que puc dir com a disculpa”. A més, tenia el recolzament de la seva editorial: “El Club dels Novel·listes cregué que el que importava per damunt de tot era que el traductor s'identifiqués amb l'esperit i l'estil de l'obra”. Compenetrar-s'hi a fi i efecte que se la fes seva,

---

¹¹ Aurora Bertrana anomena els noms de les vaques una a una i fa que Sofia hi mantingui un diàleg. Sales només en diu un, “Colometa”, així l'amistat queda més focalitzada i, per tant, s'intensifica. A més, quan aquesta parla amb els seus animals, en l'original tots reben el tracte de “senyoria”, en canvi en la traducció, només el garrí.

¹² SOLÀ, Georgina (2019). “Quan Aurora va topar amb la guerra i amb Joan Sales”, Diari *Ara*, extret de https://llegim.ara.cat/actualitat/aurora-bertrana-guerra-joan-sales_1_2641310.html [Consulta: 9-12-2020].

¹³ PASCUAL, Marta (2007). “La traducció com a treball de reescriptura”. Projecte *Traces*, UAB, Núm. 3. [Consulta: 5-11-2020].

¹⁴ *Ibid.*

que la reescrivís en la llengua arribada “fins al punt que el lector, llegint-la, arribés a oblidar que llegia una traducció”. (BACARDÍ 1998: 36)

Hi ha gent, com Joan Triadú, que ha criticat la seva actuació: “Sales s’ha servit de la literatura i de l’edició, en lloc de servir-les, per tal d’expressar-s’hi. Té una actuació molt personal” i, d’altra banda, també ha sigut recolzat per gent com Enric Sòria, el qual opina obertament a “Fragments d’un diari iniciàtic” que “té la prosa més equilibrada, amb més to i més suggerent elegància que conec en llengua catalana” (SÒRIA 1991: 232).

Tot això ens fa plantejar una qüestió d’important rellevància: què compta més, la fidelitat a l’escrit original o bé el valor literari? Marta Pascual (2006: 34-39) opina que no se sap del cert, però que sigui com sigui, el resultat és sorprenent; *Entre dos silencis* es desplega com una novel·la d’una gran qualitat literària que no es limita a explicar la història del patiment d’un poble sinó que pretén parlar de la vida i, per tant, també de la mort. La novel·la és l’espai on Aurora Bertrana es pregunta quin és la línia que separa la bondat de la maldat, quin és el sentit de les guerres, la complexitat dels sentiments, el fracàs, el patiment humà, el silenci, etc. Al cap i a la fi, dubtes eternals. Amb tot, però, Sales va deformar —o millorar— una voluntat literària d’una bona escriptora.

Ara bé, les novel·les que s’han llegit per fer aquest treball són les d’Aurora Bertrana, per tant, la traducció de Joan Sales no s’ha llegit però sí que s’ha estudiat a partir de la bibliografia i els estudis especialitzats. És important tenir-ho present, perquè precisament per aquest fet, ara és corresponent explicar una mica la feina que s’ha fet des de Club Editor per reeditar una novel·la que feia tants anys que no s’editava, i a més a més, reeditar-la partint de l’original de l’autora; no de la traducció de Sales. Maria Bohigas Sales, la neta del traductor Joan Sales, és qui va prendre la decisió de publicar íntegrament les dues novel·les d’Aurora Bertrana en un sol llibre; és a dir, per primera vegada senceres. Ella ho justifica d’aquesta manera: “perquè era la manera de respectar la voluntat de l’escriptora i explicar que darrere aquesta obra hi ha la pensadora d’una època”¹⁵. La mateixa editora, però, ens diu que “*Entre dos silencis* és un llibre tan accidentat com la història que explica. La versió que n’acabeu de llegir és una proposta ben meditada però discutible” (SERRA, 2019). Així doncs, no diu que allò que han dut a terme sigui un acostament gairebé al cent per cent al que Bertrana va escriure, però sí que és més fidel al text de l’autora del que Sales va arribar a fer.

Maria Bohigas va fer llegir el text original en castellà d’Aurora Bertrana a la jove estudiosa de Joan Sales, Georgina Solà, i l’hi va fer comparar amb la traducció de Sales. Efectivament, Solà descobreix que Bertrana tenia motius per estar molesta per tot el que s’ha dit anteriorment sobre els canvis en la traducció —que no són pocs. La neta ho explica així: “Hi ha una simetria preciosa entre

---

¹⁵ Extret d’una entrevista que se li va fer a través de VilaWeb (2019) per Montserrat Serra.

*Incerta glòria*¹⁶ i *Entre dos silencis*. A Sales se li escapen els records de soldat i no es pot estar d'animar-los. Per això considerem que no és exactament una traducció¹⁷. Bohigas preferia anomenar la feina que va fer Sales no com a “traducció” sinó “reescritura”. És per aquest motiu que decideix oblidar aquesta reescritura i encarregar-ne una altra de nova, i ho fa d'aquesta manera: agafa el manuscrit original en castellà d'Aurora Bertrana i parteix d'allà, intentant ser fidel el màxim possible a l'original. Aquesta no és una feina senzilla, ella mateixa ho reconeix: “era una operació filològicament complexa, perquè la segona part, *Tres presoners*, havia estat reelaborada per la mateixa Bertrana i calia tenir en compte el to, que era el que ella va deixar establert, per a la nova traducció de la primera part”.

Això ens indica que la feina que va dur a terme l'editorial el 2019 va ser complicada, ja que va fer un tractament de l'autora en qüestió com si encara fos viva; és a dir, seguint l'estil que ella havia deixat per escrit a la novel·la de *Tres presoners*. I això ho inclou tot; l'estil, el to, el temps verbal, la caracterització dels personatges, la llengua... Al cap i a la fi, intentar reproduir de manera més precisa possible la manera que tenia Aurora Bertrana de concebre el món. Aquesta era la idea, però faltava trobar alguna persona capaç de poder reproduir-ho. La sorpresa va ser trobar-la més a prop del que es pensaven; la mateixa Núria Sales, la filla de Joan Sales i, a més, la mare de Maria Bohigas. En definitiva, “ens hem acostat tant com ha estat possible a l'obra que Bertrana volia, tenint en compte la versió catalana que va fer de *Tres presoners*”.

4. *Entre dos silencis*

Aquesta novel·la està ambientada en el marc de la Segona Guerra Mundial, concretament, l'any 1944 en un poble de l'Alta Savoia francesa anomenat Étobon —i que a la novel·la adopta el nom d'Hernam. Els nazis ja havien arribat en territori francès, i estaven reclutant soldats per anar a la guerra i lluitar per la seva causa. A Étobon, els joves i més grans, ja fa temps que s'amaguen al bosc per salvar-se del treball obligatori a Alemanya, i al poble, només hi queden les dones —que conviuen amb soldats alemanys que viuen entre elles. Aquestes es fan càrrec de tot: dels conreus, del bestiar, dels vells i la mainada, d'aprovisionar els guerrillers emboscats i d'atendre els soldats alemanys que ocupen les seves cases.

Un dia, un grup de maquis amb l'ajuda d'una noia del poble, executa un general alemany i desencadena el que passarà a la història com la tragèdia d'Étobon: tots els fills del poble són executats

---

¹⁶ *Incerta Glòria* (1956) és l'obra que Sales estava escrivint mentre traduïa la novel·la d'Aurora Bertrana, i s'ha vist que hi ha moltes similituds. A més, el fet que es tracti d'una novel·la que té com a teló de fons la Guerra Civil espanyola en el front i la rereguarda del bàndol republicà, accentua el fet d'aquest acostament literari, ja que també hi ha soldats i víctimes de la repressió.

¹⁷ *Ibid.*

en una acció de represàlies a davant de la porta de l'església. Tots menys tres: Miquel Ingrid —que estava al front— Anhrem —un vell— i Martí Rohe —que s'amaga a la comuna. A partir d'aquí, la convivència de les dones amb les tropes d'ocupació pren un altre caràcter. Fins que acaba la guerra i els que manaven ahir esdevenen presoners al servei de les víctimes. Per tant, dins la novel·la trobem dos temps, i fins i tot, podríem dir que tres: un passat i un present, però dins d'aquest present, hi ha un temps més passat que l'altre. És a dir, hi ha uns esdeveniments anteriors a altres dins del mateix present.

L'obra mostra una part de la Segona Guerra Mundial tal com va ser viscuda a França dins de les cases pageses. Des de Club Editor (2019) s'expressa així: “La mirada d'Aurora Bertrana recull molt més que els fets reals: la complexitat de sentiments que s'infiltra en la relació amb l'enemic i la subtileza de les fronteres que separen els caràcters més fortament que les nacions”.

Si es té curiositat i es mira què se n'ha dit, veurem que la majoria de comentaris són sobre els fets de la Segona Guerra Mundial en contraposició a la mirada de l'autora, però hi ha un comentari de la Laura Rosel a “El Suplement de Catalunya Ràdio” que és ben encertat i diu així: “A *Entre dos silencis*, botxins i víctimes de la Segona Guerra Mundial conviuen junts. Els soldats nazis que ocupen un poble francès són allotjats per les dones que hi queden, i dormen en els llits dels fills assassinats al front. La mirada atenta d'Aurora Bertrana descriu l'odi enorme que es tenen, però dintre d'aquesta paret de silenci hi despunta un tinent nazi que sap l'aberració que suposa la seva presència al poble.” Hi surt la paraula “silenci”, “odi”, “fills assassinats” i finalment, el tinent Alexis Greiz; aquell tinent alemany que serà digne de lloar per les decisions que pren, com actua i, sobretot, el tracte que té amb la gent del poble. Quedem-nos amb aquest personatge, perquè serà molt important al llarg de la novel·la. Podríem dir que és aquell gris-blanc que parlàvem al principi de tot dins d'aquell negre aterridor.

4.2 Anàlisi dels personatges

Primer de tot i de manera ràpida, farem un breu resum de les característiques de la narració. L'obra és narrada per un narrador fictici que parla de terceres persones; és a dir, no és cap personatge de la novel·la ni tampoc no forma part de la història, tot i que analitza els successos des de l'interior. Així doncs, es converteix en narrador extraheterodiagètic; aquell narrador que conta una història en la qual no participa. Adopta una focalització interna per cada personatge en el moment en què aquest obre un discurs, i també, en els seus pensaments. D'aquesta manera, aquest tipus de narrador va molt bé perquè permet al lector acostar-se de manera més íntima als personatges.

Convé començar aquest apartat de manera general per després poder anar al fet individual, i això es farà a través d'un seguit de cites de l'obra *Entre dos silencis* (BERTRANA, 2019) on apareixerà la pàgina al darrere per poder situar-nos millor dins de la història. En un primer moment es parlarà del

lloc on van succeir els fets; el poble d'Étobon, que a partir d'ara, anomenarem Hernam tal com es coneix a la novel·la. En segon lloc, es parlarà dels homes del poble i, en darrer lloc, de les dones. A partir d'aquí ja ens endinsarem en el món íntim i individual de cada personatge de la novel·la a través del seu pensament i de les seves accions, tot reforçant la imatge d'aquest amb l'ajuda de frases extretes de l'obra.

Comencem amb el passat d'Hernam —la vida abans de la mort— per després veure'n el present. En un primer moment, Hernam era un llogarret tranquil, ple d'homes joves i sans que treballaven, jugaven a bitlles i festejaven les noies sense sospitar què els esperava. Cada família tenia casa pròpia, més o menys gran i benestant, terres de conreu, vaques, alguna euga, aviram i porcs. A Hernam no hi havia rector ni metge ni notari, no hi havia tampoc cinema ni sala de ball. En canvi, tenia una escola on assistia tota la quitxalla del poble i la de dos o tres llogarrets menys afavorits pel Ministeri d'Instrucció Pública (p. 53). La gent vivia amb els ulls i l'ànima posats en la llar i el tors, rares vegades en el cel, sense pensar gaire en la nació i encara menys en el món. Els homes no tenien altre ideal que la terra i la família (p. 56). Era un poble ben senzill, allunyat de la gran ciutat, de la civilització i de les masses, però un cop arriben les forces d'ocupació, tot això canvia. Hernam en el present de la novel·la havia passat a ser un llogarret ocupat per l'enemic, i no podia oferir al caminant més que el seu dolor i el seu odi. Tan sols els borrallons semblaven l'única cosa vivent del paisatge (p. 126). Dins el poble només se sentia la font i la xiscladissa de les orenetes; al lluny, el lladruc d'algun gos pastor (p. 195). A poca distància del poble, hi havia enterrat el cos del capità Drel, que va ser penjat d'un roure pels resistents. Dalt del bosc, amagats en coves, hi havia els guerrillers de la zona, disposats a venjar els companys que havien estat executats com a ostatges. Finalment, a tres-cents metres d'Hernam, s'alçava el cementiri dels afusellats, on tot el jovent del poble dormia per sempre (p. 25-26).

Quan encara no havia ocorregut la tragèdia, les dones del poble anaven sempre atrafegades entre les obligacions del camp i les de la casa. Quan els assassinen els fills, marits, germans, etc., a dins seu també mor alguna cosa. A partir de llavors, van endolades. Menystenien molt l'alcalde, ja que ell era el més pacifista, i esdevenien més violentes quan el veien xerrar amb el tinent o amb un soldat (p. 188). Segurament, això passa pel fet que se senten traïdes. Els homes, d'altra banda, s'havien refugiat al bosc, però a partir de l'assassinat del capità Drel no gosaren sortir-ne, ja que les tropes alemanyes els tenien assetjats (p. 30). En un primer moment, trobaven millor l'ocupació que la guerra, perquè ningú els empenyava al camp i podien fer la seva feina tranquils. El que els caracteritza millor és la indomable voluntat de no sotmetre's; cap d'ells no estava disposat a acatar les ordres de l'ocupant. Es tractava de resistir dins els límits de les seves forces. A la pàgina 87 es relata com van fer-se de la Resistència: "El que importa és decidir si obeïm o ens escapem. Escapem-nos, però tots junts. Perquè si no, els que es quedin pagaran per tots els altres". I així és com van emboscar-se i van començar a viure d'amagat del món, fins que s'assabenten de que el capità Drel galantejava noies del poble i decideixen emprendre una

acció contra ell i la seva tropa; el penjen d'un roure. Al final, el govern nazi els proposa una treva amb la condició que lliuressin les armes i estiguessin tranquils. No podrien anar-se'n d'Hernam, on quedarien com a ostatges. I així, van anar tornant al poble i deixant les armes, però van guardar uns quants fusells al fons d'una cova pel moment de la revenja, en què tots confiaven (p. 110).

Estan un temps tranquils, però arriba un dia que el pacte es trenca. Troben dos cadàvers cosits a punyalades i colgats sota la neu a una roureda espessa a dos quilòmetres escassos d'Hernam, i calia trobar i castigar els assassins. Efectivament, van culpar els homes d'Hernam, i el càstig va ser l'afusellament en massa de tots ells: "Els homes eren dins, fiats en la treva. No se'n salvà ni un. Els havien tancat a la casa de la vila. (p. 110) A la pàgina següent es relaten els afusellaments: "Així, en tres tandes, caigueren trenta-dos cossos, estesos davant de l'església d'Hernam. Tots els homes del poble jeien en aquella placeta; tots, excepte Martí Rohe i Anrhem, que s'havien pogut amagar" (p. 111).

Tot això va passar perquè hi havia uns governs a darrere que ho consentien, i és oportú recordar què passava. Alguna de les frases que Aurora Bertrana utilitzava, deien així: "Uns bàrbars, allà lluny, ho havien decretat: els pagesos havien d'abandonar conreus i pobles, prendre el fusell, posar-se a jugar a la guerra, matar, morir" (p. 63), o "Recordava l'escola on ja els ensenyaven a odiar certs pobles i els inculcaven idees de revenja. Una generació sencera s'havia nodrit d'aquelles idees similars sense plantejar-se'n mai el fonament. Nacions de milions d'ànimes educaven el jovent en el sentiment de la superioritat racial i de la ineludible necessitat de combatre i vèncer altres nacions" (p. 153), o, finalment, una frase com "Els pobles estaven aparentment tranquils, com si la muntanya s'hagués empassat els rebels. I tanmateix, l'Estat Major sabia que el seu nombre augmentava de manera alarmant" (p. 160).

Ara ja comencem amb els personatges individuals, i ho farem primer de tot amb Cyril Baumann, el rector que anys enrere havia intentat despertar les consciències i mantenir la fe dels vilatans, va anar a parar en un camp de concentració a milers de quilòmetres (p.28). Abans, anava a Hernam cada vuit o quinze dies a dir missa, combregar, confessar i donar l'extremunió, i ara, un cop tornat de la reclusió i ser vist per una dona del poble, aquesta pensa: "Aquell home formava part d'un passat destruït, anihilat, sense cap lligam amb el present. No podia tenir res en comú amb l'home jup i esquelètic que la Marta tenia al davant" (p. 197). Tenia por dels generals i els soldats alemanys, els veia com unes feres: "amagueu-me on sigui, com més aviat millor" (p. 199). També deixa veure que ha passat molta fam, "ja ni me'n recordo, què és menjar" (p. 198). És clar, doncs, que el mossèn ve d'una captivitat dura, amb records crus. Fuig, s'amaga. Viu però no viu. Tot i tenir una trentena d'anys, "sembla un jaio", diu el tinent alemany. A més se li va sumar el fet que la tragèdia del poble començava a penetrar-lo, sentia el desig d'ajudar les camperoles, de consagrar-los el temps que li quedés de vida: "Poc temps de vida em queda, però consagraré totes les meves forces a Hernam i a la salvació de les vostres ànimes, començant per la d'en Miquel" (p. 210). Tot el que va veure durant la seva estada al camp de concentració va fer que perdés la fe. És per això que quan arriba a Hernam, fa una pregària a Déu i diu: "no vinc a demanar-te que apartis de mi el calze de la mort, sinó que renovis la meua fe" (p.

215). En definitiva, és un personatge turmentat i traumatitzat pel passat. Estava obsessionat amb els fets anteriors, veia milers de presoners en qui ja no quedava rastre de l'ésser creat a semblança de Déu, i ara, eren convertits de sobte en bestiar destinat a l'extermini: martiritzats pels guardes, aquissats, arrossegats finalment a la cambra de gas o al crematori. Això feia preguntar-se “¿On era el Déu a qui clamaven els malaurats en totes les llengües del món? ¿Per què callava?” (p. 215). Al cap i a la fi, només volia comprendre el perquè de tot plegat, però és curiós que mostri una indiferència pels drames que ha viscut la gent del poble quan ell no hi era.

Continuem amb aquell capità tan famós que va revolucionar el poble: Drel. Presidia la jurisdicció d'Hernam, Glosters i Mulstein, i és qui dona el títol d'alcalde a Martí Rohe. Un cop s'instal·la al poble, es converteix en el seu pitjor malson. Requisava bestiar, pinso i patates, i ja no tractava en Martí com un pacífic col·laborador sinó com un lacai: s'allotjava a casa seva i ocupava l'habitació del seu fill amb l'excusa del fet que “el seu fill no tornarà a ocupar-la mai més, puc instal·lar-m'hi tranquil·lament mentre duri l'ocupació” (p. 89). A més, per si no fos poc, rondava la seva filla Marieta. Per tant, veiem que fa burla de tot i no tens gens ni mica de consideració per ningú més que no fos ell mateix. El poble no el suportava, i menys els homes, que en aquell moment estaven emboscats. Quan s'assabenten que ronda a Marieta, els de la Resistència i la filla de l'alcalde, organitzen un pla per desfer-se d'ell. Aquest pla consistia en el fet que Marieta se l'endugués lluny del poble, caminant, i un cop arribats al punt acordat, els resistents l'assaltarien. I així ho van fer; el van penjar de la branca d'un roure per no malgastar bales. “L'home compregué que estava perdut i no oposà resistència” (p. 96). Aquest va ser el trist final d'aquest capità, però no quedà així. El sergent Rumpech, que assumia les funcions del capità mentre no hagués tornat, sospità que havia caigut en alguna emboscada. No li havia passat per alt el galanteig amb la noia Mons i no creia en la bona fe de la mossa (p. 97), i és per això que fa anar-lo a buscar. Fa un ultimàtum a l'alcalde: si no troben el capità en vint-i-quatre hores, serà home mort (p. 99).

L'home que va trobar el cos del capità Drel va ser Anhrem; un vell que coixejava i un dels quals va salvar-se de l'afusellament. Tenia un nét, Hans, un noi de catorze anys a qui només li importava penjar, fer-se un home i defensar la terra; no amb les armes sinó com a pagès que era, amb la força de la voluntat i dels braços (p. 218). Erika va acompanyar Anhrem en la troballa del capità assassinat, i si no hagués estat per ella, els nazis probablement haurien sacrificat Anhrem. Ella tenia un fill que es deia Maurici, el qual van afusellar amb tan sols setze anys. Tot i això, els soldats nazis respecten el seu dol i la seva persona (p. 31), i és per aquest fet que pensa que el tinent és prou persona, amb ella si més no. “Com a enemic l'odia, però a l'home li té simpatia” (p. 32).

Tot seguit parlarem de Miquel Ingrid i Ada, la seva mare. El primer és un dels pocs homes que va salvar-se de l'afusellament juntament amb Anhrem, ja que en aquell moment, havia estat cridat pel front alemany. Tot i pensar que no l'agafarien pel seu estat físic, se'l van quedar. Ell pensava que seria l'únic declarat inútil a la caixa de reclutes, i una onada de superioritat li feia alçar el cap i mirar els altres

nois amb un somriure burleta (p. 59). Tothom el donava per mort, però al cap d'un temps, va tornar. Mes no va tornar ell, sinó el que quedava d'ell: la pell, groguenca i enganxada als ossos com la de les mòmies, amb unes orelles translúcides i uns ulls esbatanats que se li menjaven les galtes (p. 33). Estava malalt, famolenc, moribund i sempre tenia febre. Efectivament, ens trobem davant d'un altre personatge marcat per la guerra. Un personatge traumatitzat el qual somia amb cadàvers, amics i la mort. En contraposició, no podia sinó reconèixer que devia la vida a aquells metges militars: si l'haguessin declarat inútil, hauria tornat a Hernam i els cosacs l'haurien afusellat amb els altres ostatges (p. 162). L'Ada s'havia acostumat a estimar-lo mort, a figurar-se'l jove i robust. Quan va tornar al poble ningú va alegrar-se de veure'l, ni tampoc van anar a felicitar la mare per la seva tornada. Tan sols va fer-ho Martí Rohe, l'alcalde. Ada sabia que havia d'alegrar-se de veure'l viu, si és que d'allò se'n podia dir viure, però no estava segura que pogués sobreviure: "És que tots han de morir? Els uns per revoltar-se, els altres per obeir, al capdavant sempre la mort!" (p. 35).

L'anterior capità alemany, Drel, requisava menjar a Ada. El nou, en canvi, tenia més consideració amb ells dos: "El tinent és molt bo amb nosaltres. No només no ens pren res, sinó que ens ha fet dur per l'assistent unes llaunes de carn, galetes, vi de porto..." (p. 125). Per tant, dintre de tot, els tenien en consideració.

A Sofia Kart els ocupants havien afusellat els seus tres fills, i ella deixà d'ocupar-se de les seves terres. Només cultivava l'hortet de l'eixida. Fugia dels homes i no apreciava cap altra companyia que la dels animals domèstics; aquests eren els seus companys i la seva família. A casa seva tenia allotjat Pietrot Lomja, la mà dreta del tinent que va arribar després de Drel, i no era gens del seu grat. De fet, cada dia li era més intolerable, i ell tenia més por de Sofia Kart que de deu guerrillers armats (p. 45). Temia que l'assassinés (p. 46). Es pot entendre, en part, perquè ho havia perdut tot a causa dels soldats, i això provoca el fet que un home amb uniforme era per a ella una visió d'horror. Li recordava tot allò que volia oblidar, coses confuses i sinistres que poblaven la seva memòria: la placeta de l'església, cossos a terra, les pupil·les dilatades d'un home clavades al cel, el rictus al rostre blanc i encarcerat d'en Mateu, les mans fredes del petit Alois... (p. 45). A la novel·la no té més rellevància. Simplement és una dona que ha perdut tota la família i se sent sola i abandonada per la humanitat. Un altre exemple n'és la vídua Egger, qui també va perdre el fill —en Nicolau— i repeteix contínuament que, encara que al final "guanyin" ells, per ella no hi haurà victòria perquè "el meu fill no tornarà" (p. 221).

Nicolau va ser la primera víctima d'aquella orde inexorable i monstruosa. (p. 59) Quan són cridats ell i Miquel Ingrid al front, ell pren la decisió d'amagar-se i finalment s'embosca juntament amb el seu pare, però se sentien estrangers l'un amb l'altre. (p. 78) Què tenien en comú aquells homes acorralats, inactius, recelosos, amb els Krefeld d'abans, aquells pagesos pròspers, trempats i decidits? Adopten un canvi en la seva relació familiar; dues visions diferents d'un mateix individu que està

consternat a una supervivència constant. El seu pare, Pasqual, detestava la violència, però també estava disposat a matar. O eren ells o els altres. La vida, al final, no deixa de ser decisions.

En Nicolau sentia una antipatia ferotge per aquells homes d'Estat que s'imaginava "panxuts i bigotuts, tips d'àpats i vins generosos, fent discursos i firmant ordres perquè els altres anessin a matar-se." (p.63) Pensava també en aquells contra qui havia de combatre. No sabia qui eren ni quina llengua parlaven, ignorava els seus greuges i el motiu intrínsec que els elevava a la categoria d'enemics. No arribava a sentir la diferència entre aquests que es veia obligat a matar i els suposats aliats per mor de qui calia sacrificar béns i vida. Per tant, no troba sentit a les circumstàncies que estan ocorrent al país i, tanmateix, en ell. Ha de lluitar contra uns enemics que no tenen cara. Qui són? Per què ha de fer-ho? Es qüestiona si tot això val la pena, i en definitiva no; no s'ho val. Des del moment en què decideix emboscar-se, perd la pau interior i comença a viure amb una por constant. Pensava constantment en què els guardes el vindrien a cercar per dur-lo al calabós militar de Kirch, que el sotmetrien a judici sumaríssim i l'executarien com a desertor. (p. 70) Estava a punt de convertir-se en un refractari. (p.72)

Nicolau havia menyspreat el noi dels Ingrid des de ben petit. Sempre s'hi havia sentit superior, i vet aquí que ara pensava: "A en Miquel no l'empaiten els guardes, gaudeix de la consideració dels vilatans; no sacrifica la mare, pot anar pel món amb el cap ben alt." (p. 77) Obediència i resignació, virtuts que fins aleshores en Nicolau havia menystingut considerant-les de covards, ara les veies dotades d'un cert heroisme. (p. 78)

Ara farem un incís a un personatge que no apareix gairebé gens dins de la novel·la però que gràcies a ell, els habitants d'Hernam s'assabentaren que havia esclatat la guerra en un indret d'Europa de què mai no havien sentit a parlar. Era el carter d'Hernam, en Thoss. Un home fantàstic i un xic misteriós que se'n va perdre el rastre des dels començos de l'ocupació. Un dia va dur notícies alarmants: a certs països la gent es revoltava contra el govern, a d'altres es preparaven a envair el país veí, o bé governants i generals eren empresonats i afusellats (p. 55). Els veïns no s'alarmaren encara. Creien que, per gran que fos la tragèdia, no els afectaria sinó que faria la seva via en un món estranger i llunyà, com de costum (p. 56). La realitat, però, va ser una altra.

Edwige Rohe, la muller de l'alcalde, en el moment en què passa tot l'embolic del capità Drel i donen un ultimàtum al seu marit, ella creu que el sergent Rumpech només el sacrificarà a ell i li feia venir una gran alegria culpable de conservar la vida després d'aquella atrocitat. El compadía sense desitjar morir amb ell. Això és un pèl estrany, ja que normalment, l'estima que tens a la teva parella —i en aquest cas, marit i amb fills en comú— és molt forta i va més enllà de les adversitats que puguis trobar-te. En canvi ella sembla que ho té molt clar: salvar-se ella primer de tot i, després, si fa falta, ja plorarà el seu marit. Instint de supervivència? Vés a saber. En aquesta novel·la encara no se sap massa res sobre el seu pensament envers el marit, però a *Tres presoners* s'indaga més amb aquest personatge i veurem com de complicat pot arribar a ser.

Edwige tenia una filla: Marieta Rohe, que com totes les altres dones, procurava substituir els homes en les feines del camp. El capità Drel la rondava i a ella no li feia gens de gràcia. Com ja s'ha dit, és per aquest motiu que els de la Resistència van idear el pla per posar fi a la vida del capità, i ho van fer amb la seva ajuda. Així doncs, Marieta era la intermediària del pla dels de la Resistència i rebia instruccions dels emboscats (p. 93).

En Drel i la Marieta menjaven, bevien, se somreien i intercanviaven alguna paraula. No es deien res d'especial, si bé, més d'una vegada, ell intentà sostreure-li el que ell pogués saber dels guerrillers (p. 94). En un primer moment, creia que per matar el capità no calia mobilitzar els nois, “ara se sentia amb forces de liquidar-lo sola!” (p. 95), però al final, ella només va ser l'esquer per tal de separar el capità del seu grup i posar-lo en una situació d'indefensa. En el moment en què els emboscats sorprenen Drel, Marieta sembla decebuda amb el tracte que li tenen. Pensa que és poc el que rep comparat amb el que hauria de rebre. Aurora Bertrana ho relata així:

“Semblava decebuda, com si la forca fos poc per l'ofensa que li havia infligit el capità. Per fi la Marieta veié el seu pretendent penjat de la branca d'un roure, amb la llengua fora i els ulls blaus desorbitats, uns ulls que no deixaren de fitar-la fins que s'hi extingí tota lluor de vida. Els d'ella no podien apartar-se'n. Havia oblidat el lloc on era, els seus companys, fins que algú l'estirà de la màniga.” (p. 97)

El pare de Marieta Rohe i l'espós d'Edwige Rohe era Martí Rohe, l'alcalde d'Hernam designat a dit pel capità Drel perquè era l'únic del poble que entenia i parlava la llengua de l'ocupant. La gent el coneixia com “el pacifista, el d'idees extravagants” (p. 35), ja que era una persona que dialogava sempre i no era gens partidari de la violència, de cap de les maneres. La seva frase de presentació podria ser aquesta: “Sóc pacifista. No crec en fronteres polítiques ni en races diferents. No accepto la violència i crec, per damunt de tot, en la fraternitat universal” (p. 85), però quan rep la notícia que el seu fill Andreu Rohe haurà d'anar al front, “per primer cop a la vida, i malgrat el seu pacifisme sincer, el vell pagès tenia pensaments assassins i la seva ànima n'era presa.” (p. 86)

El seu drama personal després dels afusellaments dels homes del poble era que la seva muller i la seva filla no es consolaven de la pèrdua de l'Andreu i en Gregori. Que el vell fos viu en lloc del fill i el promès els semblava una injustícia sense nom. “No ho declaraven obertament, però amb la mirada i el gest li ho donaven a entendre” (p. 36). En definitiva, la seva dona li retreu que ell visqui i el seu fill no, això no li ho perdona. Aquest personatge és rellevant en aquesta novel·la, però molt més a la de *Tres presoners*, ja que serà una figura clau entre els presoners de guerra i les dones del poble.

Un cop arriba el nou tinent alemany, Alexis Greiz, Martí s'hi fa amic. Bé, tota l'amistat que es pot tenir en aquesta situació, és clar: “Com a oficial d'ocupació, no podríem desitjar-ne de millor. Humà i just amb nosaltres. Però vist de l'altra banda...” (p. 207). Però ell no el veia amb els mateixos ulls que

el veien les dones del poble, no l'havia fet passar pel mateix sedàs que tots els altres soldats alemanys. No donava motius, tampoc, per fer-ho. Al llarg de la novel·la tenen converses molt interessants, i hi apareixen reflexions interessants sobre el concepte de “pàtria”, “honor”, “pau”, “deure”, “culpa”, etc. En una d'aquestes converses, Martí diu el següent: “Crec en la pau dels que moren amb la consciència tranquil·la” (p. 207).

Tot seguit, i ja per acabar, es parlarà dels dos personatges que segurament configuren la trama narrativa del temps present de la narració d'*Entre dos silencis*: Alexis Greiz, el tinent alemany que arriba després de Drel, i Marta Mons, la mestressa de la casa on s'allotjava el tinent durant l'ocupació. Començarem amb aquesta última. Feia sis mesos que els seus germans Bastià i Pere havien estat afusellats, i quatre que el nou comandant de la tropa, Alexis, ocupava casa seva juntament amb el seu caporal Pietrot Lomja (p. 27). Marta Mons odiava d'igual manera tots dos homes, però el seu odi es concentrava en el soldat Lomja quan el sentia perorar; “escoltant-lo comprenia el plaer de matar” (p. 28). Sentia que tenia l'enemic instal·lat a casa, i això, no li agradava gens. No podia estar tranquil·la ni a la seva pròpia llar, que ja no era dels Mons, sinó de l'invasor, de l'ocupant. Cal Mons era la millor casa del poble, i les seves terres les més bones i extenses, i ella ho conreava ara. Marta Mons acceptava haver de cuinar, menjar, escalfar-se i sargir roba al costat dels militars alemanys però sense intercanviar-hi ni una paraula ni un somriure. Altiva, muda, vestida de dol acusador, interposava una muralla de fred entre ella i aquells dos homes. Feia ben bé com si estigués sola, però no podia oblidar els dos intrusos que l'observaven a la cuina i la sentien quan deixava anar un sospir (p. 42). Tenia la intimitat totalment ocupada, com ella mateixa i el que quedava de poble. Els afusellaments li prenen la vida i el futur. No té res, ara. S'ha quedat sola. Li han llevat el dret de ser muller, de ser mare i de viure (p. 49).

Passat un temps considerable, per primer cop d'ençà que el tinent vivia a casa seva, el veia no pas com un oficial enemic sinó com un home qualsevol, capaç d'amistat en la mirada, amb una boca que deia paraules senzilles i somreia, un ésser humà amb una ànima misteriosa i variable com qualsevol altre (p. 50-51). És a dir, comença a humanitzar l'enemic innombrable anteriorment, com veurem que passa també amb la figura d'un soldat anomenat Mirtva; executat pel manament d'Alexis pel fet que ha violat una noia de Glosters que sortirà a la novel·la de *Tres presoners*.

Marta Mons se sent culpable d'aquesta simpatia que li neix pel tinent Alexis, no vol tenir aquest sentiment, però no pot fer res per treure-se'l de la ment i reprimir-lo. Fins i tot, arriba un moment en què beuen junts i ella pensa: “Tenia la sensació d'haver comès un acte irreparable. Beure amb un oficial d'ocupació!” (p. 52). Hi podem veure el penediment que sent el personatge pel simple fet de, segurament, sentir que està traïnt la seva gent i que no els està honorant com és degut. Tenir simpatia per un dels del bàndol el qual ha assassinat la teva família, ha de ser un sentiment molt contradictori: “La Marta pensava en Nicolau Krefeld ajagut vora els seus dos germans. Li semblava mentida haver-lo pogut oblidar, haver-se pogut interessar per un altre home, i quin home! El seu assassí!” (p. 177). Ella,

de manera racional, vol evadir aquest pensament, el vol eliminar, però no se'l pot treure del cap. És un fet irracional. No pot controlar el que sent, però la guerra li ha endurit el cor (p. 126).

Arriba desembre, i amb ell, Nadal. Sí, els soldats també van celebrar Nadal en temps de guerra. Tot seguit veurem com el va viure Marta Mons, i més endavant, com el va viure Alexis. Per ella, la festa nadalenca no podia ser més que l'evocació d'un cementiri on jeia, sota deu pams de neu, tot el que feia la bellesa de la vida: família, amicitat, amors... (p. 134). El tinent Greiz havia convocat la tropa per celebrar Nadal a casa seva sense tenir en compte l'ofensa i la humiliació que això significava, i ella no es veia amb cor d'afrontar la jornada voltada de soldats. És per aquest motiu que decideix anar a passar-lo amb els Ingrid, que no feien sinó que insistir-hi (p. 135). Per tant, es veu en l'obligació de sortir de casa seva perquè no l'han pres en consideració. No han respectat el seu dol ni tampoc la poca alegria que es té en aquestes dates després d'un esdeveniment com el que va viure ella. El personatge expressa la situació així: "(...) havia fet instal·lar l'arbre de Nadal a la cuina malgrat la seva muda i adolorida protesta" (p. 169).

Una escena rellevant entre ella i el tinent és la de la bugada. Marta és al jardí rentant la roba —la de tots, no només la seva— i arriba, de sobte, Alexis Greiz. Ell ajuda Marta a fer la bugada, i ella es sorprèn. Va ser llavors quan les seves mans es tocaren i una flamarada escarlata encengué les galtes de la jove (p. 170). Tenen el primer contacte físic; un fet inimaginable. Ella mateixa es diu: "¿Què tinc? Res de tot això no és natural. Déu meu, torna'm el meu odi!" (p. 171). Però aquell sentiment semblava haver-se marcit com el seu amor dolorós pels afusellats. Cada vegada pensava menys en els morts i més en els vius, i concretament, amb Alexis. La fidelitat al dolor es retirava. Un dia somnià que passejava per un prat amb el tinent: s'atensaven a un rierol, ell li donava la mà per passar-lo i aquell contacte li procurava una sensació deliciosa (p. 172). Intentava recrear altra vegada el contacte físic que van tenir anteriorment i s'imagina una vida i un futur amb ell, però no li agrada fer-ho: "tenia por de somniar" (p. 173), però la visió de les tombes no aconseguia treure-li del cap el somni d'aquella nit (p. 175).

Per Nadal es va cometre una violació per part d'un soldat alemany a una noia de Glosters, i Marta es retreia amargament haver pensat en el tinent, haver-se delectat en el record d'aquell somni i, sobretot, haver permès que l'ajudés a estendre la bugada. En sentia una vergonya immensa, com si el crim del soldat fos una conseqüència de la seva pròpia feblesa (p. 180). A partir de llavors, comença a veure amb uns altres ulls el tinent: "Ni rastre d'aquell jove i amable tinent que l'ajudava a escórrer els llençols secundat pel seu ordenança: era com si en vint hores hagués envellit vint anys" (p. 181). D'ençà de l'afusellament d'en Mirtva, la Marta no havia parlat amb el tinent. El crim i càstig del soldat havien estat per a ella el brusc despertar d'un somni (p. 196). Aquí es pot fer referència al somni idíl·lic que havia tingut amb Alexis Greiz i, que de cop, s'esfondra. Topa amb la realitat; està vivint i patint una guerra.

Sembla que Marta Mons perd l'esperança i la il·lusió: per primer cop d'ençà de la mort d'en Bastià i d'en Pere, acabava de passar davant del cementiri sense dedicar-li ni una pregària ni un record, ni tan sols una mirada (p. 185). Va deixant enrere un passat molt dur, i sap que ha de tirar endavant sigui com sigui. Com tot a la vida, les coses es van acabant; i l'ocupació, també. Quan Marta rep la notícia de l'alliberació que està a tocar, vol alegrar-se com ells s'haurien alegrat, però no pot:

“Els germans, el promès, ja no eren per ella més que fantasmes sense força. No hi veien, no hi sentien, ¿com haurien pogut alegrar-se? Tot era una il·lusió pueril, un crit etern que ningú no escoltava, un etern estimar sense ser estimat: vida estèril abocada al buit mentre la vida de debò, la que palpitava i vibrava, era de l'altre costat, en els ulls i les mans d'un home jove i bell...” (p. 220)

Aquest paràgraf el que deixa clar és que la mort per Marta és el passat, i això comporta la dels seus germans i la del seu promès, i en canvi, la vida, és allà mateix, la té a tocar; Alexis. Finalment, quan els aliats arriben i els salven de l'ocupació i la guerra —i, per tant, fan fora els soldats alemanys— Marta acaba el seu discurs amb aquesta reflexió:

“Pobre llogarret que vivia del reflex dels afusellats! Pobra d'ella, que havia odiat i vexat per sistema l'únic ésser palpitant, digne d'admiració i d'amor, a qui va tenir prop durant mesos, vivint a la mateixa casa, compartint el sostre, l'escalfor de la llar, la llum de les espelmes...” (p. 220)

Per últim, veurem el personatge d'Alexis Greiz. L'hem deixat pel final perquè és dels més complexos i té més coses a dir. Al llarg de la narració fa moltes reflexions sobre els diversos temes sobre els quals la narració tracta i vol difondre, i és per això que Aurora Bertrana en fa una visió més extensa, més treballada. El dota d'uns valors que costen de creure —tenint la posició que té i estant on està—, com ara l'empatia, la comprensió, la bondat, el sentit ètic i la justícia. A més, manté una estreta relació amb Martí Rohe, i això és d'estranyar entre tots els habitants d'Hernam.

Els seus companys envejaven la sort d'Alexis Greiz, destinat a un llogarret on només hi havia dones i criatures. Però aquella vida plàcida començava a pesar-li (p. 46). Els camperols l'odiaven, i ell no havia fet res per merèixer aquell odi. Li costava comprendre-ho. Els seus ulls grisos expressaven dolor. Volia donar explicacions, però, encara que parlés bé la llengua del país, les paraules li sortien difícilment de la boca (p. 49). S'allotjava a casa la Marta Mons, i davant seu, no gosava fer petar la xerrada amb el seu ordenança. A diferència de Drel, ell sembla que sí que té respecte i comprensió per la gent que ha perdut familiars, amics i futurs marits. Sap posar-se al lloc de l'altre, i d'aquesta manera, estalvia patiment innecessari. Un altre exemple de respecte d'aquest dol és quan comença a aparèixer la primera neu verge i amb aquesta, Nadal: “tot i sentir també l'exaltació de la neu, Alexis Greiz no gosava fer gresca amb els seus soldats” (p. 114). Es preguntava si tenia dret a sentir-se tan intensament feliç: “no, no el tenia. Al seu voltant, soldats i pagesos eren desventurats” (p. 117). Altre cop, veiem aquesta empatia amb la gent d'Hernam. També és generós. A diferència de Drel —que requisava menjar—, ell en una ocasió pregunta al seu ordenança si la gent del poble passa gana, i aquest respon així: “Els Ingrid

sí. La vella ha hagut de vendre l'última vaca que li quedava, i el seu fill, tístic perdut, s'està morint" (p. 117). I amb això, el tinent ordenà a Lomja que els portés queviures per tal que no els faltés de res. Li hagués agradat anar-hi personalment, però per no ofendre la pobresa i el dolor dels beneficiaris, hi envià el seu ordenança.

Ell somniava que la guerra s'acabava i tornava a casa, li dolia haver de tornar a enfangar-se en el món on els homes ensarronaven i odiaven, es barallaven, s'empaitaven (p. 115). Era conscient que la seva presència no era del grat de les pageses, i sabia que el poble dormia en un repòs enganyós, disposat a despertar de sobte, a atacar, a destruir l'enemic. "I l'enemic sóc jo ..." pensava en Greiz (p. 119), però a la vegada, tenia aquest pensament: "Jo no sóc ningú. No dirigeixo res, no decideixo res. Obeeixo." (p. 127). Pensament, d'altra banda, que es va repetir molt pels nazis, sobretot en els judicis de Nuremberg (1945-1946). Tots creien que no eren culpables de res perquè ells "només complien ordres". Passa el temps, i arriba Nadal. En Greiz havia promès als seus homes que el celebrarien al voltant de l'arbre tradicional i els soldats no parlaven d'altra cosa. De moment, havien oblidat l'amargor d'una campanya llarga i incerta. Els soldats passaven les hores somniant com seria l'avet que triarien, com el tallarien i el portarien a casa i n'ornarien les branques, quines cançons cantarien i quins versos recitarien al seu davant (p. 129). Amb aquesta escena veiem la il·lusió d'un infant amb Nadal: "l'avet escalfat transformava aquells soldats en infants, com si una vareta màgica hagués esborrat els anys i no en tinguessin més de vuit" (p. 143). Al cap i a la fi, són homes lluny de les seves famílies i que a més, estan en guerra. Aquestes dates encongeixen el cor tot sovint, per a molts és una època d'enyorança. Imagineu com devia ser passar un Nadal com a soldat en guerra: lluny de la família, sense saber-ne el seu estat, sense informació dels teus éssers estimats i amb una gran incertesa. Però Alexis no abaixava mai la guàrdia. Sabia perfectament que es trobava en territori hostil i que qualsevol pas en fals podria ser una oportunitat per la gent del poble per tal d'acabar amb ells. Per aquest motiu, i davant l'alegria dels seus soldats, ell és la veu de la raó i la consciència: "¿I qui vigilarà el poble? ¿Som aquí per celebrar Nadal i tallar avets i fer gresca o per lluitar contra la guerrilla?" (p. 132).

Hi ha una escena posterior, en què tot celebrant Nadal a casa la Marta Mons, Alexis fa un discurs als seus soldats, i diu així:

"Ja em sembla bé que celebrem el Nadal com a cristians i soldats, dintre dels nostres recursos. Però no oblideu mai els perills que ens amenacen a tota hora. Lamento haver-ho de repetir: ni vi ni dones. Si veig que algun de vosaltres flaqueja o que enraona amb una pagesa, l'envio uns dies al calabós. Ja sé que costa, ser jove i no poder emborratxar-te de tant en tant, ni atansar-te a una noia per fer-li la cort. Però no perdeu de vista la nostra situació en aquest país. Tothom ens detesta i per un no res ens penjarien d'un arbre o ens destrossarien el crani d'una escopetada. Si no ho fan, és perquè no poden, per ara. No oblidem les flames d'odi que coven sota formes plenes de gràcia. Tots sabeu el cas del capità Drel. Va ser assassinat a traïció en aquest mateix poble perquè havia oblidat la delicada posició de l'ocupant. Sou soldats abans que homes, no ho oblideu." (p. 133)

En definitiva, ve a dir que els homes tenen sentiments i que els soldats no n'han de tenir. Perquè si paren a pensar per què fan el que fan, per qui ho fan, en benefici de qui, etc., pararan bojós. És millor ser un autòmat i no pensar en les accions que fas o que t'obliguen a fer. Limitar-se a executar-les i prou. Però Alexis no és així. En un moment de la narració, el personatge ens deixa endinsar més en el seu món íntim, i es posa a recordar el seu passat a Lotz; la seva ciutat natal. Explica que llegia filòsofs i poetes, i que hauria volgut abraçar la seva gent: “però, on serien ara? Morts, sens dubte, sota les bombes o al front” (p. 139). També ens fa saber que era pobre i que experimentava la tortura de no dur prou cèntims a sobre: “¿com n'hauria dut, si mai no en tenia?” (p. 139). Són dues visions molt diferents i gairebé oposades d'Alexis. En el passat; pobre, en el present; tinent militar, el que manava a la resta de soldats. Amb poder.

Segurament, gràcies a aquesta vida passada, ell és conscient de les diverses realitats vitals de les persones i pot posar-se al lloc de l'altre. L'empatia, que dèiem abans. Un altre exemple és aquesta reflexió: “Déu meu, dóna'm un xic d'imaginació i fes que sigui bo i just amb els meus homes... i amb els meus enemics” (p. 141). Ell vol ser bo amb tothom, tant amb els del seu bàndol com amb les pageses d'Hernam. No té maldat. A la pàgina 146 hi apareix un discurs molt bonic sobre el que és ser just i bondadós, i diu així: “Procureu ser justos. Sigueu bons amb la gent del país. Sou homes civilitzats i cristians, heu de tractar-los amb generositat, i no sé si goso afegir: amb amistat. Perdoneu-los si a vegades us tracten amb brusquedat i escassa simpatia”, amb el que el caporal Gerah el contesta: “Tinent, en nom de tots aquests homes li dono les gràcies per la seva bondat i comprensió. Hi ha ben pocs oficials que es puguin comparar amb vostè” (p. 147).

Té el respecte i l'admiració dels soldats. Els ofereix un tracte just i rep exactament el mateix per part seva, però saben quina és la seva posició: “Som soldats, vivim a crèdit. Que de tretze en mori un, és raonable” (p. 149). Havien passat tres mesos d'ençà de Nadal i no tenia notícies de Lodz, i després dels bombardeigs aeris, intensius i cada vegada més freqüents, Alexis començava a témer que “mare i germanes no fossin mortes” (p. 151). Això fa replantejar-se el sentit de *guanyar*, de sentir-se vencedor. És en aquest moment on fa una reflexió sobre ell mateix i la guerra; sobre l'engranatge que configura tot aquest procés que no se sap on comença ni on ni com acaba.

“La tan cantada victòria final semblava de més en més una entelèquia. Pitjor encara, aquella victòria havia deixat d'interessar-li moralment. No entenia els valors pràctics i ètics d'aquella guerra. Tota l'admiració i les esperances posades en la cultura, la intel·ligència i l'ordre de la seva nació s'havien volatilitzat. I, perduda tota il·lusió pel seu país, la perdia també per si mateix: es considerava, de sobte, l'ésser més inútil de la creació i es deia: ¿Per què haver estudiat tants anys, sacrificant el benestar de mare i germanes, per acabaré fent un paperot tan inútil i avorrit? ¿Fins quan l'hauré de representar?” (p. 151- 152)

Aquí ja comença a qüestionar-se el funcionament de tot plegat, i veu que no encaixa amb la seva persona. Ell no vol aquesta vida, no sent que en formi part ni tampoc en vol formar. Aquelles vides

simples i útils (la dels pagesos) li semblaven més atractives que la seva, estudiant, pedant i buida... (p. 152). Ja feia deu mesos de la seva arribada a Hernam, i encara que li neguessin la conversa i la salutació —menys Martí— havia après a admirar-los; tant pel seu treball heroic com per la dignitat davant del sofriment. La posició moral d'aquells pagesos era inatacable. Ocupats, desposseïts, afusellats i tot, el seu esperit no es vinculava (p. 153). Es deia que “l'home ha de poder odiar i estimar lliurement; si no, no val la pena viure” (p. 153), i tenia raó.

Ja hem parlat sobre el cas de violació que hi va haver, tot i ell haver-los advertit sobre les dones i l'alcohol, va acabar passant una desgràcia. Alexis es va veure en l'obligació d'executar un dels seus companys. Els pagesos li agraeixen el càstig exemplar, però l'afusellament d'en Mirtva havia trasbalsat els seus companys soldats. Van formar un grup i una de les bales va ser la que va matar el seu company. “Tenien vergonya de ser homes i d'existir” (p. 187). És curiós com una mort els trasbalsa i en canvi els centenars de milers que porten a l'esquena els deixen —a la majoria— indiferents. És clar que tenien una relació personal d'amistat amb Mirtva, però és que la gent que assassinaven no en tenien, de gent estimada? En Greiz no podia treure's del cap l'execució d'en Mirtva, però tampoc no se'n podia penedir. Mil vegades que el cas es presentés, mil vegades dictaria idèntica sentència, com un perfecte autòmat. Hi ha casos, a la vida, en què la consciència individual no té cap dret a obrar, però tot i això, l'esperit d'en Greiz es retorçava de sofriment (p. 190). La condició de l'home, en aquella societat i en aquelles circumstàncies, li semblava humiliant, miserable.

“¿Quin rol jugaven ell i en Mirtva en l'horrible artefacte criminal? ¿Quina força, infernal o divina, els havia llençat l'un contra l'altre? ¿Era aquell pobre soldat borratxo el gra de sorra amb què topa un altre gra i provoca tragèdies individuals indispensables al funcionament de la màquina?” (p. 191)

El cadàver d'en Mirtva no pesava més que un bri d'herba en la consciència de milions d'homes. Per a la del tinent Greiz, era de marbre massís:

“¿Per què he hagut de ser jo, precisament jo, qui dictés la sentència? Per què no he tingut el valor de dir què en pensava, en lloc d'actuar com una màquina? Si un home es compongués únicament d'elements perversos, podríem quedar satisfets destruint-lo. Però l'ésser humà no es compon només de matèria angelical o demoníaca, no és àngel o dimoni pur, gran sant o gran criminal, sinó barreja, en graus diferents, d'una cosa amb l'altra. Destruint els elements negatius, hem destruït també els positius. L'aniquilament d'un criminal implica un nou crim impune, per a vergonya nostra.” (p. 191)

Molt important la reflexió que en fa Alexis, sobretot perquè aquí es pot veure molt clar el que Aurora Bertrana vol difondre: no tot és blanc o negre, sinó que existeix el gris. No pots destruir una cosa pel sol fet de ser dolenta, perquè no només hi ha maldat; també hi ha bondat, i si elimines la maldat, tanmateix, estàs matant la bondat. És rellevant també el verb *pensar*, perquè si fem memòria, ell mateix deia que els soldats no han de pensar, sinó actuar. I aquí, ell reflexiona, dona voltes a una

resposta que no acaba trobant, però sí que a través d'aquesta arriba al plantejament de moltes altres qüestions importants. De fet, aquest és el discurs que adoptarà l'alcalde a la novel·la de *Tres presoners*.

El final s'acostava, i un dia, parlant amb un soldat, aquest li pregunta què creu que els espera un cop la guerra s'acabi. Alexis respon:

“No cal gaire imaginació per preveure-ho. Una cosa semblant al que ells han viscut, al que viuen: persecucions, esglais, deportacions en massa, camps de concentració... El millor que ens podria passar és que ens deixessin tornar aquí com a presoners de guerra, a llaurar i femar les terres on hem regnat despòticament i a rebre alguna puntada de peu dels nostres esclaus, els pagesos” (p. 205).

En Greiz s'hi hauria quedat per sempre, no volia conèixer altres paisatges ni altres harmonies que aquelles. Entre elles, Martí Rohe. Un dia, prop del cementiri, tenen una conversa. Alexis pregunta a Martí: “¿quin dret tinc, segons vostè, a considerar-me net de culpa? No he fet res de blasmable. He complert estrictament el meu deure, o allò que jo creia el meu deure, Déu sap amb quins escrúpols.”, amb el que Martí respon: “com a oficial d'ocupació, no podríem desitjar-ne de millor. Humà i just amb nosaltres. Però vist de l'altra banda...” (p. 207). Alexis s'enfada. “Els he sacrificat en Mirtva, m'he immolat a mi mateix renunciant a la pau de la meva ànima. ¿Què més podia fer?” (p. 207).

—Res, fill meu, crec que pots dormir tranquil...

Aquell “fill meu” acompanyat del tuteig li aixecà els ànims. Agafà impetuosament la mà del jaio i la besà.

—Gràcies, oncle Martí...

Es pot visualitzar una imatge tendra. Una imatge del tinent alemany que necessita l'aprovació del vell pagès. Una imatge de consol, de tristesa, de culpabilitat que no vol acceptar ni tampoc veure. Un Alexis Greiz indefens, a l'empara del destí desconegut però amb la derrota assegurada. Sabia que estava a punt d'abandonar Hernam. El seu cos era allà però l'esperit ja s'anticipava al futur, i aquell futur era incert i nebulós. I es permet fer una reflexió, la final de la novel·la. Durant mesos havia viscut enmig d'elles, observant-les, analitzant cada una de les seves reaccions amb l'anhel d'arribar al fons de les ànimes i conquerir-les. Però tots els seus esforços havien estat en va i ara les deixaria per sempre sense haver-les comprès, sense que elles l'haguessin comprès (p. 223). El mateix li passava amb els soldats. Abans el respectaven i l'estimaven, però d'ençà de l'afusellament d'en Mirtva l'obeïen de mala gana, fugien del seu costat i evitaven de creuar-hi la mirada (p. 223). Les seves nocions de veritat, justícia, amor i caritat s'havien modificat dolorosament. El balanç moral dels anys de guerra es podia resumir en un sol concepte: fracàs. Com a oficial i com a home, havia fracassat personalment, però el que li dolia era una cosa més vasta, més profunda i descoratjadora: el fracàs de la humanitat sencera, aquella horrible acumulació de sofriment i de mort. Pensava en les camperoles d'Hernam i no aconseguia imaginar-les en el paper dels vencedors. Quan intentava figurar-se l'alegria de la victòria, veia el

cementiri dels afusellats i la silueta fosca de les dones (p. 224). Per elles ja no hi hauria victòria. Ho havien perdut tot pel camí. Ara, es limitaven a sobreviure, a passar el temps. I ell, només sentia el desig d'abandonar el món (p. 225).

4.3 Temes cabdals

Victòria: segons el DIEC significa “acció de vèncer o guanyar un enemic, un adversari, un antagonista, en una guerra, una batalla, una lluita, una contesa, etc.”. Així doncs, veiem que parla d'una victòria física i no moral. A la novel·la podem trobar els dos tipus de concepció de victòria. Posem alguns exemples:

La guerra es prolongava, els comunicats oficials eren vagues i sempre començaven anunciant alguna victòria, però la sensació general era de derrota, per més que govern i estats majors ho emmascassin i procuressin retardar la desmoralització de les tropes. (p. 151)

Aquí trobem la violència física, però fixem-nos que també trobem la paraula “desmoralització”, fet que indueix a una no-victòria moral, com per exemple aquesta frase: “No, no hi ha victòria. El meu fill no tornarà” (p. 221), o bé “aquella victòria havia deixat d'interessar-li moralment. No entenia els valors pràctics i ètics d'aquella guerra” (p. 151). Un altre cop veiem la paraula “victòria” i “moral” juntes. Això ens indica que la novel·la dona molta més importància al fet d'una victòria moral que no pas una victòria bèl·lica, ja que molts que han sigut derrotats per aquesta, poden obtenir una victòria moral i a la inversa; els “vencedors” de la guerra poden no obtenir una victòria moral, com n'és el cas majoritari. Una frase que podria resumir molt bé tot el que s'ha dit, és la següent: “La posició moral d'aquells pagesos era inatacable. Ocupats, desposseïts, afusellats i tot, el seu esperit no es vinclava” (p. 153).

De fet, per boca del tinent Greiz, apareix la paraula “fracàs” d'aquesta manera: “com a oficial i com a home, havia fracassat personalment, però el que li dolia era una cosa més vasta, més profunda i descoratjadora: el fracàs de la humanitat sencera, aquella horrible acumulació de sofriment i de mort” (p. 223). Fracàs com a individu però també com a col·lectiu, i l'individu és molt important, ja que a través de la veritat íntima de cadascú, podem saber el seu pensament i posicionament, i en afegit, tots els de la narració acostumen a estar tocats; és a dir, ferits —tan mentalment com físic, alguns. És molt recurrent la presència de la guerra en aquest afer, també: “ara la guerra li havia endurit el cor” (p. 126), la guerra com a causant del canvi de sentiments en un mateix individu, el canvi de posicionament, el canvi d'actitud envers la resta de la humanitat. La guerra és capaç de provocar un canvi radical en objectes, persones o pobles que anteriorment eren pacífics, i acabar abocant-ho tot a la destrucció (p. 70). Destrucció material però també mental; destrucció de cases i destrucció d'ànimes. Sempre hi ha, però, l'excepció que es manté ferma dins la misèria, i en aquest cas, és Martí Rohe. Recordem la frase

mítica que el descriu millor per exemplificar-ho: “Sóc pacifista. No crec en fronteres polítiques ni en races diferents. No accepto la violència i crec, per damunt de tot, en la fraternitat universal” (p. 85). Per tant, veiem altra vegada aquests temes; la violència, la bondat, la guerra... Aurora Bertrana va donant forma a aquests conceptes de manera diferent a partir dels pensaments dels personatges i a través del seu diàleg, i Martí Rohe encarna el de la bondat. També existeix la violència per a la supervivència, com és el cas dels de la Resistència: “Pasqual detestava la violència, però també estava disposat a matar. Les dues escopetes, única garantia de no ser tractats com bestiar destinat al sacrifici” (p. 79). Això fa pensar en la frase del tinent Alexis Greiz tot reflexionant sobre la violència humana: “Si un home es compongués únicament d’elements perversos, podríem quedar satisfets destruint-lo. Però l’ésser humà no es compon només de matèria angelical o demoníaca, no és àngel o dimoni pur, gran sant o gran criminal, sinó barreja, en graus diferents, d’una cosa amb l’altra” (p. 191).

Aquest fet remet directament a la mort, tan present durant al llarg de la narració. Existeixen dos tipus de mort, la física i la figurativa; és a dir, una cosa pot estar morta sense necessitat que ho estigui de veritat, sinó que simplement, allò que era abans ja no existeix. És el cas de Miquel Ingrid, aquell que marxa a la guerra pensant que no se’l quedarien, però ho van fer, i torna al cap d’un temps irreconeixible, malalt. La seva mare creia que Miquel estava massa malalt per guarir-se. “És que tots han de morir? Els uns per revoltar-se, els altres per obeir, al capdavant sempre la mort!” (p. 35). Doncs sí, les dones vivien envoltades de mort. És irònic, no? Viure amb la mort. Quin mal viure, doncs. Com totes les dones: “(...) amb els afusellaments li treuen la vida i el futur, també. No té res, ara. S’ha quedat sola. Li han tret el dret de ser muller, de ser mare, de viure” (p. 49).

El contrari de la mort és la vida, que també té la seva importància a *Entre dos silencis*, perquè sense vida no hi ha mort. La vida passada, la vida present i la futura. Estils i maneres de fer diferents, d’acceptar una realitat. La vida d’Hernam era la de dos anys enrere, la que semblava haver de durar per sempre (p. 52), però aquesta va morir, va deixar d’existir. De fet, ho va deixar de fer perquè uns homes no eren partidaris d’aquesta: “(...) els enviaren un esquadró de cosacs, famosos pel seu menyspreu a la vida, la seva i la dels altres” (p. 110). La vida pels del poble era família, amiat i amor. D’aquesta manera, se’ls escorre tota la vida entre les mans en un sol instant. A partir de llavors ja no viuen, sinó que sobreviuen.

Per acabar aquest apartat, parlarem finalment sobre el verb “estimar”, sobre “l’enemic” i la “pàtria”. Sobre el primer concepte, ja hem vist que les dones d’Hernam relacionen “estimar” amb la mort, ja que amb ella, van perdre tota la vida que duien dins. S’estima en vida, però també s’estima en la mort. De diferent manera, però es fa, i la gent d’Hernam ho viu molt intensament dins la impotència i incomprensió de per què aquella guerra que no els incumbeix ha arribat a fer-los tant mal. Al final, estimar en aquestes condicions, és estimar sense ser estimat; perquè qui t’hauria d’estimar ha deixat de ser, ha deixat de viure, però tu continues vivint, i per tant, pots continuar estimant. Un enemic pot

estimar? Pots dotar-lo d'aquesta qualitat? Costa d'imaginar que una persona que arrasa amb tot el que es troba per davant i hagi fet tant mal sigui capaç d'estimar algú o alguna cosa. És per això que trobem aquesta frase: "l'espectre del jove capità ja no era el d'un enemic, sinó el d'un home robust, capaç d'estimar una dona i fins de procurar-li hores de goig" (p. 178). Fixem-nos que apareix el verb "estimar" quan s'ha dit anteriorment que ja no se'l veu com un enemic, sinó com un humà. Aquí tenim dues qüestions; la primera, un enemic —soldat, en aquest cas— és un autòmat o un home que pensa? Això s'ho pregunta sovint Alexis Greiz amb la reflexió de l'engranatge dins la guerra; i en segon lloc, en cas que sigui així, que un enemic sigui un home que raona, pot aquest estimar o ser estimat? Això és el que fa ballar el cap a Marta Mons quan comença a tenir sentiments cap al tinent, i és per això que se sent culpable. Perquè són temes que no se saben mai del cert i ningú t'explica com has d'actuar o què està bé i què no. Es traca de sentiments, no operacions matemàtiques; i l'amor és un fet irracional.

La pàtria també es pot estimar, però què és? Per alguns, és "la terra on hem nascut, l'aire que respirem, la bandera i el seu lema" (p. 71), però per altres és "la terra que els meus avis van llaurar amb la suor del seu front, la que llauro jo i la que llauraran els meus fills. Casa meva, els meus camps, la meva família, la meva pàtria. ¿On és l'altra, aquella per la qual he de sacrificar tot el que estimo, tot el que considero sagrat?" (p. 72). La primera frase la diu Alexis Greiz i la segona Martí Rohe. Notem-ne, doncs, la diferència; per un és bàsicament un sentit polític i l'altre, en canvi, hi barreja sentiments: allò que estimes. Perquè no és el mateix trepitjar una terra forastera que trepitjar la que has treballat tu, la que hi has dedicat temps, la que has vist canviar —i créixer. Una bandera pot ser simplement un tros de tela o bé pot estar carregada d'identitat i orgull. Tot depèn del punt de vista i de les vivències viscudes. En resum: "M'inclino davant de la bandera a condició que abrigui i protegeixi tot el que respecto i estimo al món, no pas el revés" (p. 72).

4.4 Reflexió personal

Aquesta novel·la t'obre el cor i la ment a noves maneres de fer i actuar; sentiments que et sembla que tens molt clars al principi i que haurien de ser inamovibles acaben transformant-se i donant forma a nous punts de vista i noves perspectives d'un mateix fet. La novel·la és capaç de donar una visió dels fets que van ocórrer durant la segona Guerra Mundial a indrets tan petits com Étobon, els quals estaven habitats per pagesos, dones i criatures que havien dedicat tota la seva vida al camp i per al camp, i amb això, es pot experimentar a través seu l'experiència bèl·lica. Gent que quedava molt apartada de la gran ciutat i de la civilització, de sobte es va veure envoltada d'una guerra ideològica que va acabar essent una de les massacres més grans de tot Europa. De fet, al principi de la novel·la ja es menciona el fet que creien que els quedava molt lluny aquella guerra, que no arribaria al poble perquè allà no hi havia res que pogués ser del seu interès... Però la guerra és així: ningú se'n salva. És capaç d'arribar a tot arreu, fins i tot al lloc més petit i abandonat pel món. Ningú pot amagar-se'n ni tampoc esquivar-la, perquè és omnipresent. És una espècie de figura fosca sense rostre que t'envolta allà on

vagis, et crea inseguretat, desconfiança, por, dolor, patiment... Però el que genera més és la mort. Mort a tot arreu. I mai saps si tu pots ser el següent.

M'ha agradat molt llegir *Entre dos silencis*. He tingut la sensació d'anar veient la història que es narra a mesura que els personatges la van vivint, com si estigués darrere un vidre i anés veient el que passa sense ser vista. He pogut entrar a les cases dels diferents vilatans, i també, he entrat al seu pensament. He anat configurant la meua pròpia visió dels fets a través seu, i això és el més bonic: tenir una opinió no només a partir d'una font d'informació, sinó de diverses fonts —en aquest cas, personatges. Perquè cada persona és un món i tothom fa el que pot amb el que té i el que vol segons les seves conviccions i capacitats. I al capdavall, he après que no es pot jutjar mai pel primer contacte, que tothom té la seva pròpia guerra a l'interior i que no sabem com ni quan té pensat fer-hi front. Tothom té el seu ritme i mai es pot comparar el d'una persona amb una altra, perquè com he dit, tot i ser iguals per fora, per dins som diferents —però a vegades, no tant.

5. *Tres presoners*

Aquesta novel·la és l'altra cara de la moneda d'*Entre dos silencis*. Es situa en el marc de l'acabament de la Segona Guerra Mundial, un cop els nazis són derrotats i les llibertats retornades. En aquest context, tres presos alemanys són enviats a Étobon —en aquesta novel·la s'anomena Hugel— a treballar-hi sota les ordres dels civils. Ahi soldats de l'exèrcit agressor, cada un d'aquests presos haurà d'incorporar-se en una família pagesa i ajudar-la a reconstruir el que la guerra ha destruït. Cada un s'enfrontarà a formes de convivència distintes i contrastades, algunes alimentades per l'odi, altres per l'admiració. Aurora Bertrana, atreta pel paisatge, amb el cicle de la terra que no s'atura —al capdavall, com les vides humanes—, escriu un final per *Tres presoners* (BERTRANA, 2017) que fa que resulti esperançador perquè, fins i tot enmig de les tragèdies i morts, una nova vida s'anuncia i, amb ella, l'amor que tot ho transforma. Amb tot això, les protagonistes són les dones, més que no pas en l'altra, que els homes també hi jugaven un paper important. Aquí es troben elles soles, enmig de tres presoners alemanys que han d'alimentar i sentir la seva presència sota el seu mateix sostre. És per això que l'autora dona una visió inèdita dels fets: la de les dones davant la guerra i la reconstrucció.

5.2 Anàlisi dels personatges

En primer lloc, voldria recordar que aquesta novel·la adopta el mateix punt de vista i la mateixa veu narrativa que les que trobem a *Entre dos silencis*, per tant, trobarem un narrador que conta una història en la qual no participa però focalitza cada personatge en el moment en què aquest parla. Anirem seguint la història a través seu.

En aquesta novel·la, els personatges més importants són els tres presoners de guerra alemanys que són enviats al poble a reconstruir el que la guerra havia fet malbé. Començarem per Franz Thorn, el que semblava el més capacitat per conèixer llengües estrangeres i s'allotjava a casa l'alcalde. Té uns trenta o trenta-cinc anys, era de mitjana alçada, miop i un poc calb. Caminava lleugerament encorbat, com un home que ha passat les millors hores de la seva vida estudiant o llegint. Tenia unes mans elegants i ben conservades, i això només podia significar una cosa: el presoner era un intel·lectual (p. 8). Thorn era inquisitiu, tenebrós (p.20) i pensava que no s'acostumaria mai a Hugel —tot i que tampoc hi posava molt interès. No insinuava mai una paraula, un somriure, un gest d'agraïment. Contestava amb monosíl·labs o amb moviments de cap o mà (p. 52), i això que per part d'Anselm Saunier, l'alcalde —que a l'altra novel·la era Martí Rohe—, rebia molt bon tracte. Resulta que Franz Thorn era catedràtic d'història de les civilitzacions antigues. Quan Anselm se n'assabentà, li preguntà per què no havia demanat una feina més adient a la seva professió —per ara, un cop han perdut la guerra—, i ell respongué: “Un col·lega meu, concentracionari també a Hayau, ho féu així mateix. Li respongueren que el que calia al país eren braços per a refer les carreteres i per a llaurar les terres abandonades. ‘De savis, en sobren’, li van dir” (p. 54). Tot i això, Thorn complia bé la seva obligació; treballava deu o dotze hores diàries amb la voluntat i intel·ligència i mai es queixava de res.

Sovint evoca el seu passat intel·lectual a les biblioteques, universitat, els seus alumnes, les discussions, viatges a Egipte investigant... “però tot aquest somni es trenca quan sent la veu de Simonne” (p.57). I quan la sentia, topava de nou amb una realitat amarga, desagradable per ell; es veia novament amb l'uniforme verd, descolorit i brut, se sentia els membres fatigats, les mans rasposes. Es considerava allunyat potser per sempre dels alumnes i dels companys que l'admiraven i l'estimaven (p. 57).

És un personatge que no toca mai una arma ni tampoc mata ningú. Per tant, en termes de guerra, no s'ha embrutit les mans. Ell feia anar el cervell. Sobre aquest tema hi ha un passatge molt interessant des del punt de vista psicològic, que el veurem a continuació:

“Per centèsima vegada tornava a pensar en el desastre del seu país ocupat de frontera a frontera per exèrcits estrangers. Tractava de comprendre els motius específics de la derrota. Una nació que compta amb un exèrcit organitzat científicament i metòdica, que posseeix un grau de civilització i de cultura tan superior al dels seus adversaris, devia lògicament guanyar la guerra. El contrari era una aberració, una monstruositat. No comprenia encara com s'esdevingué la catàstrofe.” (p. 57)

Fixem-nos que diu “un grau de civilització i de cultura tan superior al dels seus adversaris (...)”. Veiem clarament la ideologia nazi; la superioritat de la raça ària envers la resta. És un discurs molt dur. Pot arribar a fer més mal llegir això que altres coses més explícites... Al cap i a la fi, la ideologia és el que els va dur a tota aquesta misèria. Va començar una persona —Hitler— i el van seguir centenars de milers de persones. La força que pot tenir una idea portada fins al límit és l'exemple del pensament que

té Franz. Entenem que ell no va exercir violència física, però la ideològica i no verbal és igual d'important que la física, inclús m'atreveria a dir que més. Sembla que la guerra i la derrota no han modificat gens les seves conviccions.

Aquí en veiem un altre exemple:

“Enmig de tanta misèria, se sentia orgullós i feliç de ser qui era. Ells, els vencedors, els amos de la seva terra, li havien empresonat el cos i empenyorat els braços, l'havien desposseït d'aquell gloriós uniforme que, per bé que intel·lectual pur, ell portava amb orgull; però no podien empresonar-li l'esperit, empenyorar-li la voluntat, despullar-lo del seu saber.” (p. 59)

De fet, a un altre company presoner de guerra com ell, no podia perdonar-li la indiferència que palesava davant de les desgràcies de la pàtria, no mostrava ni enyorament ni recança, s'aclimatava i fins era feliç en el país que l'havia esclavitzat (p. 80-81). I ell això no ho entenia. Sentia que aquell home estava traint la seva pàtria. És més, la nova política dels vencedors el feia riure i plorar ensems (p. 82). Mireu si era desagradable i maleducat, que feia veure que no sabia l'idioma del país per tal de no haver de parlar amb ningú. Però un dia és descobert quan aquest va llegir un diari i en va comentar el contingut en veu alta. Va donar a entendre que entenia perfectament la llengua de Hugel, i l'alcalde ho va saber. Hans Janzer, el nét de l'hostaler, li demana si li pot donar lliçons, “que l'avi el pagarà” (p. 92). Franz no podia comprendre encara per què la figura i les paraules del jove camperol es barrejaven insidiosament a la seva vida interior tan allunyada de Hugel i dels pagesos (p. 94). Hi havia, no sabia ben bé què, de reconfort en la reconeixença dels seus mèrits per part d'aquests simples pagesos (p. 95). La sol·licitació del jove Janzer el ressuscitava a la vida d'altres temps, li feia sentir el goig d'ensenyar. Faria per manera que, a partir d'aquelles lliçons, el jove camperol veiés la terra dels seus enemics sota una forma nova (p. 97), és a dir, tenia la intenció d'ensenyar al jove camperol la història d'Alemanya. No es rendia. Estava convençut que ell no havia fet res malfet, i hi ha una frase que pot mostrar-ho:

“El llenguatge de l'aigua se li feia entenedor. Semblava recordar-li que la vida d'un gran riu és accidentada i atzarosa com la d'un home.” (p. 96)

Pot ser una metàfora d'ell mateix. De la seva vida. El “gran riu” podria ser ell mostrat com un gran home, i l'accident, Hugel i els seus habitants. És a dir, que encara que ara estigui en aquestes circumstàncies, no li treu valor a la seva vida. No és fins al final de la novel·la que sembla que va humanitzant-se cada vegada més. Ja no és tan rude amb els altres i és capaç de saber estar al seu lloc, el que li toca. Ell només dona sentit a la vida si té algú a qui poder ensenyar, i això, és el que farà que torni a *viure*. Sense l'ensenyament, res té sentit.

D'altra banda, tenim Linsa Wurm. Podríem dir que és tot el contrari de Franz Thorn. De fet, Els afers de Linsa no interessaven gens Franz. Linsa, per a ell, era un zero a l'esquerra, una mena de

ninot de roba que perd les serradures per tots cantons, un individu, en una paraula, que desacreditava el país. Linsa no és cap intel·lectual ni tampoc cap erudit; és un autòmat que ha deixat molts cadàvers pel camí sense qüestionar-se el perquè i ara pateix un trauma postguerra. La descripció que se'ns fa d'ell just al començament de la narració és aquesta: “era alt i prim, gànquil i lànguid. Braços prims i desmanegats, com si no formessin part de la seva persona. Té una mirada trista i desesperada (...) vençut, desarmat, moix...” (p. 9). Ja ens imaginem un home malaltís, dèbil, feble, deixat, sense massa ganes de viure. Quan es veu amb els ulls de la seva nova mestressa —Lluïsa, que a *Entre dos silencis* és Marta Mons— se sentí trist i humiliat. A més, no entén res de la seva llengua i, per tant, no es pot comunicar (p. 10). Llavors els esguards es creuaven; el de Lluïsa Gray, autoritari i fred, afeixugava el cor de Linsa; el de Linsa, esverat i trist, debilitava el goig venjatiu de la camperola (p.13). La seva mestressa es queixa constantment d'ell: “Aquest home és una calamitat, no és bo per a treballar al camp i amb prou feines a casa. Fa la feina a poc a poc i amb mandra. Així que girem l'esquena ho abandona tot i s'ajeu. Feineja amb lentitud i fàstic” (p. 67). D'ençà de la seva arribada havia empal·lidit, s'havia aprimat i estava encara més trist i lànguid. Saunier li tenia una simpatia pietosa, no li volia cap mal, el contrari, el volia ajudar (p. 68), com a tots els altres i com ha fet sempre amb tothom. A Linsa no li agradava que la Lluïsa el tracés d'aquella manera, és per això que un dia intenta rebutjar el seu menjar, però “la gana li ho desaconsellà” (p. 71). S'indignà contra el seu estómac, que l'obligava així a humiliar-se. “No és bo per a res. S'atipa, mandreja i dorm com un liró. Cal res més per a acomiadar-lo?” (p. 75)

Linsa és un personatge que ens diu moltes coses a través d'alguns somnis que té, ja que com hem vist, amb prou feines s'aguanta dret. És quan dorm que pensa, quan està sol i ningú el mana ni el castiga. El primer somni que té ens deixa veure això:

“Somnià un moment en la llibertat d'altres homes i es demanà què faria si la tingués. Recordava la campanya recent, l'embriaguesa de les victòries, l'orgull d'ésser un soldat d'un exèrcit conqueridor i triomfant i també les hores d'angúnia, l'esglai de les explosions, l'horror de la carnisseria humana... Era terrible de veure un dels seus companys, alegre, decidit, optimista i, mitja hora després, mort o desgraciat per la vida. A poc a poc, però, es familiaritzà amb la mort, trobà natural aquell ésser i deixar d'ésser. Com la majoria de soldats, s'havia habituat a acceptar d'ella aquella mena de joc d'atzar.” (p. 14)

S'imagina en llibertat, sense estar sota les ordres d'una camperola ressentida pel tracte que se li va donar durant la guerra. Recordava la mort; tan familiar i tan endins com ell la duu, aquell joc d'atzar que no saps quan t'arribarà. Després de cada batalla, es palpava el cos, feia jugar els quatre membres. Tot en ordre. Estava intacte, havia guanyat un cop més la partida! (p. 15). No hi havia hagut tanta sort amb la seva família: a la rereguarda morien la mare i la promesa, víctimes d'un bombardeig. La guerra moderna era així: abans morien sols els combatents, ara, rebien tots: vells, dones, criatures... (p. 15). Suposant que el repatriessin de seguida i que pogués tornar a casa, on aniria i què faria? La imatge de la mare era tan viva, que no podia acceptar-la com a destruïda per sempre. Grans ones de pessimisme envairen tot el seu ésser i el submergiren en mars de desesperança (p. 17).

Com s'ha dit, veu la mort a tot arreu. Hi ha una escena que impacta molt, on està estirat a punt de dormir, però veu una ombra que es projectava a la paret amb un lleuger moviment d'oscil·lació.

“Aquesta ombra li recordava la dels penjats. N'havia vist moltíssims en la zona ocupada, quan encara era soldat de l'exèrcit invasor. Un sentiment de germanor l'unia ara amb aquells enemics obscurs que hom caçava en els boscos com salvatgines per condemnar-los i executar-los a correcció, sense haver-los oït ni protestar ni queixar-se. A Linsa se li despertava, de sobte, l'admiració. Hauria volgut ésser capaç de morir com ells; s'avergonyia de no gosar plantar cara als seus amos, de no recordar-los que ell no era un gos sinó un honradíssim soldat vençut.” (p. 71)

Honradíssim soldat vençut. Recordar-los que no era un gos. Haver escoltat abans d'actuar. Haver preguntat. Ara tot això el turmentava. Li costava tancar els ulls perquè veia la mort a tot arreu, fins i tot a dins seu: “Dalt, separat del soterrani per una capa de ciment i de bigues, palpitava el món de les criatures vivents. Semblava com si estigués enterrat en vida” (p. 72). Si ens hi fixem, ell ja no s'inclou en el món dels vius. Se'n separa. No és el seu món. El seu món és el del soterrani, la foscor. Ell formava part de la vida que naixia quan la de la casa, de nit, moria. La dels animals que sortien a la nit, que feien soroll a les bigues i s'amagaven dels humans.

Com que no feia la feina bé i era evident que no estava sa, se l'emporten per tal que li facin una revisió mèdica, però ell no ho sap això, ni tampoc els seus amos. Només veu que se l'emporten i s'espera el pitjor dels casos. “Només sentia no haver pogut dir adéu al bon Anselm” (p. 76). Al cap de dos dies retorna a Hugel amb un certificat segellat pel camp de concentració dient que el que té és *gandulitis aguda*, i que el que cal fer en aquests casos, és una tanda de bastonades ben administrades (p. 83). Els amos s'emprenyen, però Anselm diu que cal tenir un poc de misericòrdia i de paciència (p. 84). La desobediència passiva del presoner alterava els nervis d'Hilari, el marit de Lluïsa, que no era tan comprensiu com ella.

En aquells moments creia que estava malalt de debò i, en creure-ho, se sentia feliç, amb una llei de felicitat indefinible. Els malalts s'alliten, pensava; els malalts empitjoren, moren i reposen. Linsa somniava, per damunt de tot, en el repòs. El cos i l'ànima li demanaven repòs (p. 86). I el repòs era la mort. Tot girava entorn la mort, és evident. No hi podia fer més, se sentia inferior al gos en aquella casa (p. 87). Arriba un moment que no pensa només en la mort, sinó en provocar-se-la ell mateix. És a dir, en suïcidar-se: “La vida se li féu quasi insuportable. Arribà a pensar a destruir-la” (p. 88). La millor solució, però, seguia pensant Linsa, seria acotxar-se una nit i no despertar-se.

Recordant els cossos penjats: “semblava com si l'invitessin a entrar amb ells en aquell món de misteri i tenebres, lluny de la implacable rancúnia dels homes” (p. 88), però es despertava bruscament i es trobava enfront de la més terrible de les realitats: no s'havia mort durant la nit, havia de recomençar a viure. Tenia un desig immens de morir. La vida, tal com és ara, per ell és la mort. Linsa temia la violència de Kues; el creia capaç de matar-lo. I encara que, de la vida, no n'hauria donat ni un ral, li

repugnava de perdre-la d'una manera tan ignominiosa (p. 100). La joventut de Linsa es marcava més de pressa. Cada cop anava més encorbat, més feixuc, i el dolor físic el vencé, per fi. Després de la pallissa que rep per part d'Hilari, perd l'últim bri de vida que li restava. Lluïsa li deïa que si seguia així —sense no menjar res— es moriria, però en oïr aquestes paraules “el malalt semblà revifar-se” (p. 112).

Quan marxa Hilari, la mort desapareix del seu pensament. “Començà per ell una nova vida, la millor de totes les que havia conegut fins llavors” (p. 114), però no hi va ser a temps. Era massa tard. Començà a recordar la seva infantesa, és a dir, evoca el passat més llunyà i no recorda el més recent. Això diuen que ho fas quan veus la mort molt a prop, a tocar:

“Les èpoques properes, la de soldat, la de concentracionari, la de mosso i escarràs dels Kues, eren vagues i esborradisses; sols es revifaven un moment, llüien com un llampec i desapareixien. En canvi, la infància i l'adolescència eren presents, rellevants, agudes com la mateixa realitat.” (p. 114)

A la següent pàgina tenim la imatge de la mort en una barca, representada, aquest cop, per una dona:

“La visió solitària del riu, ample i majestuós, s'enriquí amb l'aparició de la dona de cabells grisos. Anava dreta dins la barca i aquesta corria arrossegada pel corrent. La dona agitava la mà, invitava Linsa a seguir-la. Calia tirar-se a l'aigua i tractar d'aconseguir-la nedant. Estava decidit a unir-s'hi.” (p. 115)

Al final, a la pàgina 116, arriba a aconseguir-la:

“Linsa es trobà a bord de l'esquif, costat per costat de la misteriosa marinera. Aquesta l'havia aferrat per la mà. Linsa volgué retrocedir, però era massa tard, mai més no podria desfer-se d'aquella terrible encaixada.”

Aquestes últimes tres pàgines mostren un relat preciós sobre la mort; trist, però bonic. El trànsit a l'altra vida, Caront, el riu com a metàfora de la vida. Una imatge típica dels clàssics. Linsa ja es deixa portar, tant se li'n dona el que passi. Es troba a l'altra riba, ja fa temps que hi és. Anselm té unes últimes paraules per Linsa, i són les següents: “No estava ferit ni malalt per a morir, però li mancava la voluntat de viure” (p. 121). I això, és el més important de tot. Com veiem, Linsa és un clar exemple d'una persona que pateix un trauma després d'haver viscut la II Guerra Mundial. Es veu un gran abisme entre el seu passat i la realitat que viu en aquest moment; un passat on era soldat —ell sí que havia matat i fet servir armes, estava a primera línia de front, no com Franz Thorn— un passat dur, convuls i ple de mort on actuava com un autòmat guiat per un líder invisible, però a qui tothom obeïa. Per què matava? Per a qui matava? Tant se val, seguia ordres dels de dalt, aquells qui encara que pugessis, no trobaves mai qui era el número u. Ara deixa enrere aquest passat de soldat, de guerra i de misèria, i es troba com a presoner de guerra a la casa més influent del poble. Ja no té ganes de viure, ni forces per a res, ni

il·lusió. Ho ha perdut tot, ho va perdre tot en el moment en què va perdre la seva família i se'n va allunyar. Val la pena viure així? Ell és un resignat. Continua obeint ordres —almenys ho intenta—, però ara dels que han passat de ser ocupats a ser vencedors; els resistents d'un poble on els nazis, els del seu bàndol, van fer molt de mal i van escampar molta misèria i repressió. No troba res en què agafar-se, no veu solució. Respirar se li arriba a fer feixuc. És una ànima en pena, en prou feines té forces per aguantar el seu propi pes. Ja no forma part d'aquest món —emocionalment i mentalment—, però continua ocupant l'espai-temps que comparteix amb la resta d'habitants del poble. A diferència de Thorn i Kòstia, l'altre presoner, no arriba a trobar mai cap horitzó d'esperança ni una petita empenta que l'ànima a seguir i li doni un motiu pel qual reunir les poques forces que li queden i continuar lluitant per poder viure. Mort. És cert que els seus amos són ben diferents que els dels altres dos presoners, però la seva pròpia ànima també. L'esperit ja no viu; fa temps que ha deixat de donar senyals de vida. És per aquest motiu, i per tot el que s'ha dit anteriorment, que al final defalleix. Podríem arribar a dir que es deixa morir. En la mort troba la felicitat que els altres han trobat en l'amor i esperança de començar una vida nova i d'altra banda, l'amor a l'ensenyament. A l'últim, vivia per poder morir algun dia, i els altres dos presoners, en canvi, vivien per poder viure i sentir, sense esperar la mort, sense desitjar-la.

El tercer presoner de guerra és Kòstia Blitzau. Era més aviat baix, musculat, feixuc i rabassut. Segons la seva mestressa, la vídua Rott, és incorregible. No obeeix quan es tracta de treballar: “la feina de pagès li plau qui-sap-lo. Jo crec que devia ser-ne” (p. 44). I efectivament, el treball li resultava com una expansió natural, com caminar, com respirar... Des de la seva més tendra infància havia fet de pastor, de llenyataire, de carboner, de terrassà... I mai, fins al dia que entrà de mosso de Caterina, no conegué el que era arribar a atipar-se (p. 118). És molt agraït, també. Sempre diu “bona nit, senyora Caterina, i ... Gràcies per l'acolliment” (p.47). Era el millor conreador que havien conegut les terres de la vídua. S'estimava els camps amb devoció i costava Déu i ajuda fer-l'en moure. Ja ho deia Franz Thorn que “no mostrava ni enyorament ni recança, s'aclimatava i fins era feliç en el país que l'havia esclavitzat”, però ell pensava que no trobaria enlloc el benestar i la llibertat que fruïa a casa de la vídua Rott, i menys una taula tan ben proveïda. Un dia, a casa Caterina Rott, arriba Gabrielle Marke; una noia que estava embarassada fruit d'una violació per part d'un soldat alemany, el qual va ser sacrificat pels mateixos companys. Es tracta del personatge d'*Entre dos silencis* que Mirtva viola, aquella noia de Glosters. Aquí la coneixem. Quan ella arriba, Kòstia hi veia una promesa de felicitat, i el cor, aquell òrgan del qual no es recordava mai, es manifestava de sobte (p. 119). A partir de llavors, mostra un canvi d'actitud a casa i a part de fer les feines del camp, ajuda a fer les feines domèstiques. L'opinió de Gabrielle era quasi tan important com la de Caterina, i a Kòstia li hagués agradat saber el seu punt de vista respecte a la mort de Linsa. Aquest era un company de captivitat i la mort és sempre un afer seriós” (p. 123). Però l'explicació que va rebre no el satisfieia, però tot i això no el turmentava cap

pensament trist ni opressiu. Aquell mateix dia, somià que Linsa es presentava a casa de Caterina i que venia a substituir-lo en les feines del camp:

Kòstia volia i no podia explicar com n'era d'injust que el despatxessin a ell, un bon obrer, per a prendre'n un altre, mandrós i nyicris. Es despertà amb una sensació d'ofec, però en recordar que Linsa era mort s'anà tranquil litzant fins a adormir-se altra volta.” (p. 123)

Podem observar que està content d'estar viu i s'alegra que sigui Linsa qui estigui mort i no pas ell. Tot el contrari que els somnis que tenia Linsa, on es posava trist quan es despertava i veia que estava viu. Kòstia gaudia un moment d'aquell entusiasme per la terra de Hugel i s'entristia en pensar que caldria marxar-ne un dia o altre: “I per què me l'estimo, aquesta terra estrangera?” (p. 133), i pensava que “quan es signi la pau, si ens posem d'acord amb la senyora Caterina, em quedaré a Hugel. Aquest vilaró em plau, la casa també. M'hi llogaré com a jornalero o mosso. Llavors guanyaré un bon sou, estalviaré i cercaré una promesa. Una noia senzilla, bona i afectuosa” (p. 134). Aquesta noia serà Gabrielle Marke, amb qui compartirà moltes més estones, i ell ho deixa endevinar al lector d'aquesta manera: “encara que tingués (la promesa) un marrec de Déu qui sap qui, no em faria res de casar-m'hi” (p. 135). En definitiva, Kòstia és un personatge que sembla que no té un paper massa rellevant a la història, però en el fons, veiem que és fidel a la terra; fet que d'altra banda, és de les coses més importants per les dones del poble. Ha arribat a Hugel amb il·lusió i ganes de treballar, i té la sort que és destinat a una casa on se'l tracta molt bé. No li falta de res i ell és molt agraït amb tot el que rep, no ocasiona mai problemes, el contrari; si pot evitar-los, ho fa. Fa el que li diuen sense queixar-se i mai mostra resignació. Té ganes de quedar-se al poble, de formar una família, de viure una vida nova i oblidar la passada. Vol començar de nou; és com si estigués aprofitant una oportunitat que li dona la vida per poder canviar d'aires i refer-se de la guerra que ha viscut essent soldat. El seu objectiu és intentar integrar-se al màxim amb la gent, amb el poble i la terra.

A continuació veurem una figura clau en la història; Anselm Saunier, l'alcalde de Hugel — tot i que el càrrec d'alcalde li pesava i l'avergonyia perquè es sentia massa vell i se sabia massa babau per a exercir-lo amb eficàcia (p. 85)— el qual és conegut a *Entre dos silencis* com a Martí Rohe. La seva gran admiració pels homes instruïts feia que oblidés que el que calia als seus camps, mig abandonats d'ençà de l'afusellament del noi, eren braços joves i fermes i no intel·ligència i saviesa (p. 8-9). Xampurrejava la llengua dels presoners, fet que sabem a través de l'altra novel·la, ja que per aquest motiu el van anomenar alcalde, i li plaïa instruir-se i filosofar sobre les coses de la vida quan l'ocasió es presentava. Havia llegit molt i amb passió i, encara que d'una manera anàrquica, havia escrit una llei de diari de l'ocupació on detallava i comentava el calvari i la tragèdia de Hugel. Es tracta del diari verídic que Aurora Bertrana va rebre per part de l'alcalde de la vida real d'Étobon i gràcies al qual es van escriure aquestes dues novel·les que hem comentat. Recordem que Anselm Saunier tenia a casa seva el presoner Franz Thorn, l'intel·lectual que no havia tocat cap arma, però que portava la ideologia nazi al cor. Com que tenia tant interès pels homes instruïts, i Franz ho era, Anselm semblava oblidar que el presoner

havia vingut a Hugel per tal de llaurar i de regar les feixes, segar el fenc, estellar i apilotar llenya, tenir cura del bestiar, adobar el graner i redreçar el paller (p. 19). Ell és qui acull als presoners quan arriben per primera vegada al poble: quan els acompanyava a les seves respectives cases, Linsa sempre anava per darrere seu, en canvi Franz anava al seu costat. Potser és un fet insignificant, però aquí també podem veure els diferents rols que adopten els presoners, les inseguretats, etc. Un va per darrere i l'altre al mateix nivell que ell. El que va per darrere acaba morint; el que l'acompanya de costat, viu.

Anselm tenia una situació complicada dins de casa. La dona i la filla no li donaven suport i tampoc els agradava l'actitud que ell havia adoptat amb els presoners de guerra. Ell era partidari que “a casa no hi ha més que mossos i jornalers. Un presoner de guerra mereix respecte i consideracions; prou pena té, de ser-ne” (p. 22), en canvi les dones pensaven tot el contrari. Els posava nervioses el pacifisme d'Anselm. D'ençà del primer dia que tractava el presoner com a parent o com a hoste, més que no pas com a jornalero o com a mosso. El feia menjar a taula tot i que la dona i la filla es negaven a seure-hi mentre ell hi fos; el servia el primer, li triava el millor de l'olla, el deixava dormir al llit del noi... (p. 52). El comportament de les dones no és estrany, doncs, ja que Anselm tracta —potser— amb massa benevolència Franz, i fins i tot el deixa dormir al llit del seu fill assassinat pels mateixos companys del presoner. És una mica complicat d'entendre, i més si els fets són prou recents. Ell tenia ganes de parlar amb Franz, però com que semblava que no s'entenien, no ho feia, i és per això que considerava la relació amb Franz Thorn com un dels fracassos més definitius de la seva vida (p. 52). Creia, però, d'una manera infrangible, que la bondat, la veritat i la perseverança triomfen un dia o altre en el món, i esperava forassenyadament que Franz acabaria per entendre's (p. 52); “Aquest estranger, com tota criatura humana, ha de tenir el seu punt vulnerable” (p. 53). Quan Anselm s'assabenta que Franz és un catedràtic, li inspirava més respecte que mai. “I ara, al respecte, s'hi afegia una llei de vergonya. Aquell qui regava, femava les seves terres, etc., era tot un erudit, un savi autèntic!” (p. 53).

“¿Per quin diabòlic mecanisme de la guerra, per quina satànica jugada de l'atzar Franz Thorn, intel·ligent i savi, era el vençut i ell, Anselm Saunier, camperol i ignorant, el vencedor?” (p. 53) Si jo ara pogués dir-li que el considero molt més victoriós que no pas jo; que el seu triomf damunt la meva ignorància és molt més definitiu, al meu entendre, que mil fets d'armes gloriosos; que cap victòria militar del meu país damunt del seu no podria convèncer-me que sóc un vencedor, ni decidir-me a considerar-lo, a ell, com un vençut...” (p. 54)

En aquest passatge podem veure conceptes relatius sobre la victòria. Es parla d'una victòria intel·lectual i d'una física, de guerra. Anselm considerava més important la primera, però la hipocresia de Thorn començava a indignar Anselm; “fer veure que no sabia la llengua del país, obligar-lo a ell, que era un pobre camperol, a parlar-li en aquella que amb prou feines xampurrejava! ¿Així pagava les seves bondats?” (p. 81). En definitiva, Anselm diu que no tenim enemics. Que s'han d'unir amb ells, per tal de lluitar, si cal, amb un possible enemic comú molt més perillós (p. 93).

Hilari Kues és l'espòs de Lluïsa Gray. Ell, juntament amb l'alcalde, eren dels pocs homes que hi havia vius al poble. A casa seva tenia el presoner Linsa Wurm, el qual sermonejava constantment, i no té remordiments ni empatia —és comprensible, ja que costa de tenir-ne, en situacions com aquesta. Hilari Kues no havia pegat mai ningú, però Linsa el posava molt nerviós; la seva actitud paral·lelament amb la parsimònia, el posaven frenètic:

“La idea de bastonejar o vergassejar un home li causà una mena d'esgarrifança. Però, en recordar que en aquell cas concret es tractava de Linsa Wurm, l'esgarrifança, que d'antuvi era horror, es convertí en una sensació de plaer. Per primera volta la idea del càstig corporal aplicat a un adult li pareixia un acte practicable i potser útil.” (p. 85)

La desobediència passiva del presoner alterava els nervis d'Hilari. Els Kues l'aguantaven per complaure Anselm, el qual, forassenyadament, esperava que Linsa modificaria la seva conducta (p. 101). El primer cop que colpeja Linsa és relatat d'aquesta manera: “Immediatament, la punta d'una bota ferrada es projectà contra les seves costelles (...). Aquest espectacle augmentà encara la còlera d'Hilari. Era una còlera d'impotència i de fàstic provocada per l'entossudiment i la covardia del presoner” (p. 99). Sembla que Hilari cada vegada agafa més el gust de torturar el presoner, i no pot parar. La seva dona no ho sabia, fins que un dia veu l'estat decrepít de Linsa i Hilari li ho explica. Ella respon així:

“Pegar a un presoner de guerra! Quina vergonya! Mai cap home de Hugel no ho hauria fet. ¿Entens? Som camperols, vivim lluny de les grans ciutats cultes i refinades, però tenim el nostre codi moral. A un presoner de guerra no se'l toca, és sagrat!” (p. 101)

“És un presoner de guerra, un home respectable i malaurat.” (p. 104)

I ell, d'altra banda, respon:

“L'odio, ¿saps? L'odio amb tota la meva ànima, i fins ara no havia odiat ningú.” (p. 101- 102)

“La guerra no té cap relació amb els meus odis. A la guerra no es mata ni per odi, ni pel goig d'exterminar l'enemic. Allí ningú o gairebé ningú no sap per què mata ni per què mor.” (p. 102)

I Lluïsa li preguntà: “¿Tu no odiaves els enemics, doncs?” (p. 102), amb el que ell contesta:

“Odiar aquells pobres diables que, com nosaltres, ocupaven per força les trinxeres, amb fang fins als genolls, passaven fred i por, descarregaven l'arma a cegues, sense saber qui tocaven ni qui els tocava? No! Els nostres enemics comuns eren els oficials, els d'ells i els nostres, els que manaven i ens manaven obrir sots i romandre-hi hores i més hores, avançar, atacar...” (p. 102)

És molt bona reflexió, però llavors, per què odia Linsa? Pel seu comportament? Tot seguit tenen una conversa molt interessant sobre la guerra. Vegem-la:

“—I no desitjaves guanyar la guerra?”

—Sí. Ho desitjàvem tots, però no pel motiu heroic i romàntic que tu t'imagines, sinó perquè parés el foc i ens enviessin a casa.” (p. 103)

Hilari va viure la guerra com a soldat. Hi ha passatges del llibre que ens fan pensar que Hilari pot ser Miquel Ingrid d'*Entre dos silencis*, aquell noi típic que va anar al front pensant que el rebutjarien, però al final se'l van quedar per tal que fes d'escut humà als qui estaven més sans. Per tant, n'ha patit el trauma i és plenament conscient de tot el que hi ha darrere una guerra.

“Els sentiments d'un soldat no poden ésser els mateixos que els d'un resistent, Lluïsa. Un franc tirador, un guerriller, és un individu que sap el que vol, que busca i a què s'exposa. Un soldat, no. Un soldat és un autòmat. Ni pensa, ni sent; obeeix. I pobre d'ell si es recorda que és un home!” (p. 103)

I afegeix:

“El que costa de comprendre és que tu que prediques l'odi a l'enemic enlairant-lo a la categoria de sentiment noble i sagrat, em retreguis els mals tractes, perfectament merescuts per altra banda, que uso jo amb aquest maleït presoner, un dels objectes del teu odi, suposo.” (p. 104)

Però l'home que ha comès un acte de violència ja no és el mateix d'abans. És un desconegut als seus propis ulls; s'acusa i s'excusa, tracta de comprendre per què s'hi ha deixat anar. I Hilari ha comès un acte de violència; n'és conscient: “Hilari perdé el cap, tingué la sensació d'haver comès quelcom d'irreparable, quelcom que podia destruir la seguretat i la benaurança de la seva llar” (p. 108). És per aquest motiu que Hilari fuig per no tornar mai més.

Les dones del poble, d'ençà que els afusellaren els marits i els promesos, viuen sempre abrindades d'odi (p. 8). En general tenien l'ull ficat a casa la vídua Rott, on s'estava Gabrielle i el presoner Kòstia, i passaven l'estona xafardejant a propòsit d'aquests. “Es permetien de viure en pau i harmonia quan a Hugel pares i fills, marits i mullers, amos i presoners vivien com gats i gossos” (p. 78-79). Així solien parlar les comares, sempre amb l'ull vigilant i amb el cor delerós de les baralles que es preparaven a casa la vídua. Caterina Rott és la mare de Nicolau Krefeld d'*Entre dos silencis*, el noi que van afusellar i que havia tingut una relació amorosa amb la Lluïsa Gray (la Marta Mons d'*Entre dos silencis*), però que al final s'enamoriscà de Simonne Saunier (Marieta Rohe a l'altra novel·la). També és qui acull Kòstia i la pobra Gabrielle Marke, la noia violada. Al principi li costa molt encaixar la nova situació, sobretot pel tema del menjar. Pensava que tenien un egoisme gasiu, però la realitat era que els dos, tant el presoner com la jove, estaven morts de gana. Al final, però, no tarda massa a canviar de parer —almenys cap a la jove— en veure que aquesta fa una oració mentre menja a taula. Donava molta importància a la religió, i en veure que Gabrielle també hi creia, la va fer estar contenta. Es mirava la forastera amb benevolència. Ara que començava a refer-se i a tranquil·litzar-se tenia un aspecte més atractiu: “no era bonica ni ben plantada, però semblava sana i bondadosa” (p. 43). Era la primera vegada en la seva llarga vida que algú l'ajudava. Sempre havia viscut voltada d'homes i a Hugel els

homes no ajudaven mai les dones en aquesta mena de treball. No té maldat envers el presoner: sovint li diu “bona nit, reposa de gust” (p. 46), i li ofereix un tracte més que correcte. Cuidava els dos hostes com si fossin de la família. Les dues dones s’entien perfectament. La vella era autoritària; la jove, obedient; la mestressa, un poc gasiva i rondinaire; la noia, carregada de paciència i humilitat (p. 63). Caterina estava engrescada amb l’infant que havia de néixer, i tot sovint en parlava amb entusiasme, ja ompliria la llar d’alegria i d’animació. Gabrielle li feia bona companyia, i a banda de l’ajuda que rebia de l’hort, li feia d’intèrpret entre ella i el presoner. Feia les coses més senzilles. Al final, Kòstia esdevé indispensable per a la vídua. Caterina era feliç, tant, que fins i tot arriba a desitjar “Déu meu, deixeu-me viure fins que naixerà la criatura de Gabrielle. Vull assegurar-me que serà un noi, i afavorir-lo amb un present de terres. Si la minyona ho vol, li posarem Nicolau i, més tard, fins puc adoptar-lo i donar-li el nom de la família” (p. 138). Pensava en un futur juntament amb Gabrielle i el seu futur fill, per tant, tenia intenció de continuar acollint-la a casa seva. Però ja hem vist el final de Kòstia; quan desitja casar-se amb Gabrielle, la vídua se sentí, tot d’una, “un ésser inútil, balder, sense el qual tot podia seguir en un perfecte ordre” (p. 139), perquè veia que ella ja no hi pintava res en el futur d’aquella nova família que s’estava creant. Així doncs, veiem que la vida continua, que s’obra pas entre els records del passat de la mort i violència.

Ara, d’aquest cercle que s’ha format a casa la vídua, només ens queda parlar de Gabrielle Marke. Ella era de Felsen i va arribar a Hugel alguns dies després dels presoners. Era una jove insignificant, amb cabells rossos, pell pàl·lida i galta pigada, el nas una mica arremangat i les dents lleugerament encavallades. Arriba al poble buscant Anselm Saunier, però com que Simonne no la vol, va a viure a casa de la vídua Rott. Com s’ha dit, està embarassada fruit d’una violació per part d’un soldat nazi, en Mirtva, i la gent la mira malament pel sol fet de dur una criatura d’un enemic. Fins i tot va arribar a pensar-ho ella: “morir li pareixia cada cop més l’única solució als seus problemes. Fóra tan deliciós desaparèixer d’aquest món abans de veure néixer aquell fill que seria la seva vergonya!” (p. 28). Gabrielle Marke només tenia disset anys i es trobava ja enfront d’una humanitat absurda i hostil contra la qual havia de defensar-se i defensar la seva criatura.

“D’heroïsmes —pensava—, n’hi ha de dues menes: uns d’enlluernadors i sorollosos; d’altres de callats i obscurs.” Ella també se sentia heroïna. ¿Què sabia Simonne de la gran angoixa de la immensa responsabilitat d’ésser mare del fill d’un violador? ¿Què sabia del terrible sofriment de veure’s avorrida per la pròpia família, essent innocent de tota culpa? De sobte es sentí orgullosa de posseir allò que Simonne no posseïa: l’esperança d’un fill.” (p. 30)

L’escena de la violació la turmentava. La repetia constantment al cervell: “com un llampec se li representà aquell capvespre de primavera, amb el soldat apassionadament aferrat al seu cos, mentre ella demanava auxili fins a perdre les forces” (p.31).

Més endavant, s'explica el passat de Gabrielle al lector, és a dir, com va viure ella la guerra. Resulta que tenia el pare emboscat i la mare li duia menjar de tant en tant. La mare patia, i per això un dia li va dir: "Si m'agafen i em deporten hauràs de substituir-me, portaràs menjar a Marke. Però, per l'amor de Déu, calla. Les nostres vides depenen del teu silenci" (p. 37). Ella només volia, però, amb tot el seu cor, que s'acabés la guerra perquè la vida seguís com abans (p. 35). Van dir-li que si els passava alguna cosa, que anés a buscar Anselm Saunier, que ell l'acolliria a casa seva. Era un favor que devia al pare de Gabrielle. I així ho va fer, però amb la mala sort que topà amb la seva dona i aquesta l'envià a casa la vídua Rott. Ben mirat, li va fer ella, el favor. El llibre d'història exaltava els homes que anaven a la guerra i censurava durament aquells qui desertaven o s'emboscaven. Els primers eren considerats com a herois admirables, els segons com a covards i traïdors. Un bon patriota havia de vessar fins a la darrera gota de sang per la pàtria, i la pobra Gabrielle, no sabia el que resultava més trist: que el seu pare vessés fins a la darrera gota de sang o veure'l convertit en un ésser menyspreable, perseguit i potser afusellat pels seus propis compatriotes (p. 34).

Com s'ha vist anteriorment, és bastant religiosa. Un exemple és aquest passatge: "Gabrielle estava callada, però no volia acotxar-se sense remerciar la Providència. S'agenollà al peu del llit i començar a resar" (p. 47), i quan feinejava amb Caterina i la veia contenta, era quasi feliç en aquells moments (p. 64).

Tenia un trauma a causa de la violació, i es feia palès en el seu dia a dia. Saunier coneixia el seu violador, l'havia tingut a casa seva molts cops durant l'ocupació i li parlava amb naturalitat del pare de la criatura. El tingué allotjat a casa seva des del començament de l'ocupació. No era un home pervers ni viciós; era un home normal, potser més sensible que un altre i per això més afectat d'enyorament i malenconia. Els primers mesos al vilaró no s'embriagà ni una sola vegada ni molestà cap noia del poble amb assiduitats galants. Era reservat i sorrut, però recte i lleial. La seva tràgica mort fou molt sentida pels seus companys de destacament (p. 65). Aquestes paraules van ser un gran consol per a Gabrielle. La imatge terrorífica que servava del seu seductor anava fent pas a una nova versió més humana. Quan pensava en ell ja no el veia tossut i violent com en aquell fatal capvespre, sinó com abans d'aquell dia: el soldat que venia de Hugel de tant en tant, aquell que la mirava i somreia. Canvia de visó, el veu més humà. A més, se li sumava el fet que Gabrielle no es podia treure del pensament allò que Kòstia li havia explicat; els companys del soldat pensaven que era innocent, o almenys, no enterament responsable. Creien que ella l'havia encoratjat, i ella no estava gens segura del contrari.

En evocar el dia fatal, Gabrielle no podia eludir una part de responsabilitat dels fets (p. 125), però queda més tranquil·la amb totes les paraules que rep: "llavors el seu fillet ja no seria el fruit vergonyós de la luxúria i de la violència d'un soldat estranger; seria el plançó d'un jove heroi mort per la pàtria" (p. 64). No podia evitar-ho: la mort, que al començ de l'embaràs havia desitjat tant, per a ella i

per a la criatura, li produïa ara una gran basarda. S'havia afeccionat a la vida; i aquesta vida, ja no la concebia altrament que com a mare (p. 128). Dona una importància enorme al fet de ser mare, que comporta una responsabilitat. Es pot veure, també, en aquesta frase: “Gabrielle se sentia agermanada amb Linsa; semblava tan abandonat de tothom! Un poc com ella mateixa o pitjor, car ella tenia l'esperança del fill” (p. 129). No és fins al final de la novel·la que sent una forta estrebada a l'interior del ventre; vida. Comença un nou cicle vital per ella, amb noves companyies: el seu fill i Kòstia.

Lluïsa Gray és una camperola jove i ben plantada, vestida de dol de cap a peus, i quan rep el seu presoner Linsa Wurm, crispa els llavis amb una repugnància invisible (p. 10). La pubilla Gray ho havia sacrificat tot a la terra: el seu cos, la seva ànima, la seva llibertat i els seus drets d'enamorada inconsolable (p. 11). Mentre anava feinejant, es preguntava per què s'havia casat amb Hilari. Envejava les noies solteres o les dones vídues que poden plorar lliurement llurs morts en la foscor de la cambra, després d'una jornada de treball, sense que ningú els en demani comptes. Però els camps necessitaves braços virils, els d'Hilari Kues o els de qualsevol altre home (p. 11). Quan li naixera un fill, el seu maridatge amb Hilari Kues restaria justificat i compensat per donar a la terra nous treballadors. Llavors tots els Gray sabrien per què Lluïsa era l'esposa del foraster i, des de l'altre món, els pares i els germans l'aprovarien i la regriarien i Nicolau la comprendria i la perdonaria. (p. 11-12). Per tant, tot el que fa, és en benefici de la terra; un sacrifici que vol que valgui la pena.

“L'enemic espera ordres de mi. Bé, ara sabreu qui sóc jo, manant.” (p. 12)

Recordà el despòtic orgull, la freda crueltat dels compatriotes d'aquest home, pocs mesos enrera encara amos del país. Empresonaven, afusellaven per un tres i no res, requisaven bestiar i aviram, usaven els llençols i les tovalles més fines del seu guarda-roba... I ara, heus ací que un d'ells era a les seves mans, vençut, desarmat, moix... Li manaria fer les feines més pesades, brutes, humiliants. Però en anar a donar l'ordre, se li desmaià la voluntat (p. 12). Els esguards es creuaven; el de Lluïsa, autoritari i fred, afeixugava el cor de Linsa; el de Linsa, esverat i trist, debilitava el goig venjatiu de la camperola (p. 13), però amb paraules de la vídua Rott: “era autoritària i orgullosa” (p. 43).

Quan Hilari apallissa Linsa de mort, “el que entreveia, sobretot, era el deshonor de la casa i es penedia d'haver-se casat amb aquell foraster desequilibrat i violent, indigne en absolut de formar part de la noble comunitat de Hugel” (p. 109). Lluïsa tenia cura cada dia de les ferides del presoner, li tenia el llit net, la cambra en ordre. La seva sol·licitud, però, era estrictament manual. Ni la seva mirada ni el seu somris no acompanyaven mai aquells actes humanitaris (p. 110): “El seu deure era reparar més o menys la maldat d'Hilari i dissimular-la davant del món, àdhuc si el món es reduïa al petit vilaró de Hugel” (p. 111).

Hem vist unes quantes dones rellevants dins la història de Hugel, però falten les dues dones que conviuen amb l'alcalde del poble. Es tracta de Simonne i Andrea Saunier. Estan plenes d'indignació amb la situació. No tenen gens de compassió pel seu presoner Franz Thorn; pensen que tenir-lo a casa i tractar-lo com un membre més, és insultar els afusellats i humiliar-les a elles mateixes. A aquesta afirmació, però, Anselm respon que l'únic humiliat és el presoner, tot i que elles continuen pesant que Franz és el seu enemic. Anselm en fa una reflexió i ho rebutja dient que la guerra ja s'ha acabat i, per tant, no tenen enemics (p. 22), però elles dues continuen pensant que "enemics eren i enemics seran mentre en quedarà un de viu" (p. 26). Per tant, elles dues són d'un mateix parer; Franz és l'enemic i se l'ha de tractar com a tal, mentre que Anselm en té un altre; la pena i la compassió, el respecte i la justícia. Ens trobem davant d'una dissidència familiar, opinions diferents envers el presoner de guerra, que ara per ara, ja no rep el nom com a tal, sinó jornaler, tal com Anselm ho desitja.

La dona d'Anselm Saunier, Simonne, tractava molt malament la gent i jutjava sempre. Feia sentir realment incòmode a Gabrielle Marke; quan la fa fora de casa i parla sobre el seu cos i embaràs, es permet pensar que "com més la mirava, més fàstic i menyspreu sentia per ella. I de sobte, com si no fos ja prou lletja i repugnant, la forastera s'havia posat a plorar" (p. 26). Anselm havia promès que tant ella com la seva filla li farien de mare i germana, i elles la rebutgen completament i la fan fora de casa seva. Justifiquen aquesta acció així:

"¿Qui es privarà de menjar, si n'hi ha poc?, ¿Qui assistirà la partera quan vindrà l'hora? ¿Qui vestirà i aguantarà la criatura mentre la mare serà al llit? Nosaltres, les dones, és clar; sempre nosaltres." (p. 62)

Novament, Simonne es deixava dominar per la malícia. D'altra banda, Andreua era considerada una heroïna de la Resistència, ja que gràcies a ella aconseguïen matar a un oficial nazi, tal com s'explica a *Entre dos silencis*. L'anomenen "la intrèpida caçadora de militars enemics" (p. 29). Segons la vídua Rott, "gastava moltes pretensions i, demés, era força coqueta. Només somiava en empolainar-se i fer ballar el cap als homes" (p. 43). Les dues dones i el presoner no solament no es parlaven, sinó que procuraven evitar-se. Reflectien l'odi, la rancúnia, la ira i el menyspreu. No perdonaven a l'intrús el lloc que ocupava en la llar endolada amb privilegis de fill, més que no pas de mosso o de jornaler. El silenci entre ells era feixuc (p. 55).

En darrer lloc i per acabar aquest apartat, queda fer esment al poble de Hugel. Com molts altres després de la guerra, era un poble on ningú no reia ni cantava ni gosava quasi parlar, un poble on havien llevat les esquelles a les vaques perquè aquell dringar era massa alegre i semblava un insult als morts (p. 32). Els homes no ajudaven mai les dones en aquesta mena de treball, el domèstic (p. 45), i al vilaró tot era treball i monotonia, monotonia i treball (p. 51).

La gent del poble va haver-se de qüestionar qui seria el proper alcalde quan Anselm faltés, i van descartar de seguida Hilari Kues perquè "mai un foraster no podria comprendre ni governar la gent del poble" (p. 85). En general, tampoc van tenir empatia pels presoners, que van començar essent tres i al

final només en van quedar dos; però ni els camperols ni els mateixos companys semblaven recordar Linsa. El seu cadàver pesava poc en la consciència de militars i camperols.

5.3 Temes cabdals

Els temes que apareixen a *Tres presoners* són els mateixos que els que trobem a *Entre dos silencis*, per tant, farem una breu pinzellada altra vegada als mateixos temes, però amb altres exemples extrets d'aquesta novel·la, i a més, si és convenient, s'afegiran detalls de subtemes que també són interessants. Tot i això, en general, no ens mourem del que ja s'ha dit a l'apartat 4.3. En aquest mateix, s'ha fet referència a la violència, ja que en aquella novel·la la trobem a totes hores, però no és el cas d'aquesta. A *Tres presoners* no trobem aquella violència física de la qual parlàvem, sinó l'altra; la ideològica, la moral. El que ve després de la violència física, les seqüeles i els records d'una època passada. La que les dones del poble pateixen constantment. Només trobem un cas de violència física, i és impartida per Hilari Kues cap al presoner de guerra Linsa Wurm: "Linsa temia la violència de Kues; el creia capaç de matarlo" (p. 100). Aquesta acció serà castigada per la seva dona, ja que com hem pogut llegir a la novel·la, cap dona del poble tolera aquest tipus de violència; ja n'han patida prou. També trobem un esment d'aquesta, però fa referència a l'altra novel·la: es tracta de la violació de Gabrielle Marke, en la que ella mateixa parla sobre la violència que projectà el soldat en la seva persona. Però després d'aquestes dues al·lusions, no trobem més violència física, per tant, en aquesta novel·la no pot considerar-se un tema cabdal, tot i que el seu rerefons sí que ho és i per això en fem esment. Amb tot això, també hi té a veure el tema del "respecte". El trobem per les dues bandes; de les dones (menys les Saunier) i l'Anselm cap als presoners; per exemple el cas de la Lluïsa Gray amb Franz Thorn, i dels presoners cap a les dones; bàsicament, en Kòstia. També podríem afegir-hi el concepte de "moral", que tot i haver patit una llarga repressió, no l'han deixat mai de banda:

"Pegar a un presoner de guerra! Quina vergonya! Mai cap home de Hugel no ho hauria fet. ¿Entens? Som camperols, vivim lluny de les grans ciutats cultes i refinades, però tenim el nostre codi moral. A un presoner de guerra no se'l toca, és sagrat!" (p. 101)

Amb el tema de la "victòria" passa una mica el mateix que amb la violència. També en trobem de dos tipus; la física i la moral. Un exemple de victòria física (passada) és quan el presoner de guerra Franz Thorn es pregunta com ha arribat en aquesta situació, essent ell el vençut i els camperols els vencedors: "¿Per quin diabòlic mecanisme de la guerra, per quina satànica jugada de l'atzar Franz Thorn, intel·ligent i savi, era el vençut i ell, Anselm Saunier, camperol i ignorant, el vencedor?" (p. 53). Aquí trobem una barreja de capacitats intel·lectuals amb força física. El presoner no pot entendre perquè ell, que és del bàndol —que segons ell— del qual són superiors mentalment parlant i físic, es

troba sota les ordres d'un vell pagès que en prou feines té cultura. D'altra banda, Anselm Saunier rumia això:

“Si jo ara pogués dir-li que el considero molt més victoriós que no pas jo; que el seu triomf damunt la meva ignorància és molt més definitiu, al meu entendre, que mil fets d'armes gloriosos; que cap victòria militar del meu país damunt del seu no podria convèncer-me que sóc un vencedor, ni decidir-me a considerar-lo, a ell, com un vençut...” (p. 54)

Veiem que ell mateix es té en una consideració inferior en comparació amb Franz Thorn; una victòria moral i intel·lectual per damunt de la física. I a més, “creia, d'una manera infrangible, que la bondat, la veritat i la perseverança triomfen un dia o altre en el món. Esperava forassenyadament que Franz acabaria per entendre-se” (p. 52).

Un tema recurrent en els presoners, sobretot en Linsa, és la mort. Aquella mort que no parava de repetir-se-li una vegada i una altra al cervell a totes hores. Tants anys matant sense replicar ni queixar-se, i en aquell moment, per primer cop, començava a qüestionar-se-la i a posar-la en balanç.

“Era terrible de veure un dels seus companys, alegre, decidit, optimista i, mitja hora després, mort o desgraciat per la vida. A poc a poc, però, es familiaritzà amb la mort, trobà natural aquell ésser i deixar d'ésser. (...) Com la majoria de soldats, s'havia habituat a acceptar d'ella aquella mena de joc d'atzar.” (p. 14)

Aquí veiem la mort interioritzada i automatitzada, sense pensar en el que fa.

“Un sentiment de germanor l'unia ara amb aquells enemics obscurs que hom caçava en els boscos com salvatgines per condemnar-los i executar-los a corre-cuita, sense haver-los oït ni protestar ni queixar-se. A Linsa se li despertava, de sobte, l'admiració. Hauria volgut ésser capaç de morir com ells.” (p. 71)

Aquí, en canvi, se la qüestiona.

Per contrapartida a la mort, trobem la vida. En aquesta novel·la té un significat més simbòlic, sobretot al final, perquè és l'ínfima esperança que es necessita per tirar endavant. Estem parlant de la criatura de Gabrielle Marke, la qual sembla que no es mou en tota la narració —“en les seves entranyes, potser maleïdes, no es notava cap símptoma de vida” (p. 126)— excepte al final: “(...) sentí una forta estrebada a l'interior del ventre” (p. 140). La vida s'imposa a la mort, la vida guanya i es fa lloc en aquest món nou que tot just acaba de començar.

De la guerra se'n parla en passat, i es fa a través, majoritàriament, dels presoners. Tots recorden qui eren abans que tot el desastre comencés; com era la família, on vivien, les seves amistats, la seva vida professional... i ho contraposaven a la realitat present del moment. Com havien arribat fins aquí? I després es pot interpretar una continuació del que el tinent alemany *d'Entre dos silencis* Alexis Greiz pensava: tot allò sobre l'engranatge de la guerra, quin paper hi jugava cadascú i fins quan l'havien de representar. La felicitat raïa en diverses coses: per a uns, la feina del camp i la domèstica —“Gabrielle

era quasi feliç en aquells moments.” (p. 64)—; per altres, en pensar que moren i deixen de patir —“en aquells moments creia que estava malalt de debò i, en creure-ho, es sentia feliç, amb una llei de felicitat indefinible. Els malalts s’alliten, pensava; els malalts empitjoren, moren i reposen. Linsa somniava, per damunt de tot, en el repòs. El cos i l’ànima li demanaven repòs.” (p. 86)—; i finalment, també n’hi havia que la trobaven en l’esperança i incertesa del futur —“(…) Kòstia hi veia una promesa de felicitat.” (p. 122).

Un tema que sí que té rellevància a *Tres presoners* és l’odi. Com dèiem abans, és fruit de la violència que han viscut: “d’ençà que els afusellaren els marits i els promesos viuen sempre abrandades d’odi” (p. 8). Com que aquests que els afusellaren els familiars ara es trobaven sota el sostre de casa seva, era gairebé impossible reprimir-lo: “L’odio, ¿saps? L’odio amb tota la meua ànima” (p. 101). Aquí hi ha un fet curiós, i és que les dones, com és evident, sí que mostren un odi considerable envers els enemics, però Hilari Kues, d’altra banda, no —tot i que després es comporta de la manera en què es comporta amb Linsa Wurm. Ell ho justifica així, tot fent una reflexió sobre la guerra, també:

“Odiar aquells pobres diables que, com nosaltres, ocupaven per força les trinxeres, amb fang fins als genolls, passaven fred i por, descarregaven l’arma a cegues, sense saber qui tocaven ni qui els tocava? No!” (p. 102).

Era partidari d’odiar els oficials i els que els manaven, no els soldats. Aquests li feien pena. Ell n’havia estat un i pot sentir empatia, segurament.

En últim lloc, parlarem breument del “silenci”. El de Franz Thorn al començament de la novel·la; “silenciós i rígid, acceptava totes aquestes dineses sense donar mostres d’adonar-se’n. No insinuava mai una paraula, un somriure, un gest d’agraïment. Contestava amb monosíl·labs o amb moviments de cap o mà” (p. 52), el de Simonne i Andreua Saunier; “elles no perdonaven a l’intrús el lloc que ocupava en la llar endolada amb privilegis de fill, més que no pas de mosso o de jornal·ler. El silenci entre ells era feixuc” (p. 55), i finalment, el de Gabrielle Marke; “La seva mare li va dir: ‘Si m’agafen i em deporten hauràs de substituir-me, portaràs menjar a Marke. Però, per l’amor de Déu, alla. Les nostres vides depenen del teu silenci.’” (p.37). Silencis necessaris per a la supervivència, silencis per conviccions i principis morals i silencis per ofendre, de resignació. N’hi ha de molts tipus i a la novel·la adquireixen inèrcies que van guiant al lector en el comportament i, tanmateix, en els sentiments que van experimentant els personatges, perquè hi ha vegades que no dir res dona un significat més ampli que mil paraules. I la novel·la combina a la perfecció aquests dos elements.

En aquesta novel·la, no es veu tant la guerra en si, sinó el que en queda després d'aquesta; que és bàsicament la tristesa i la misèria. Una vida, una persona, un lloc al capdavant, que era i que ha deixat de ser. En aquesta novel·la les dones són les protagonistes, les quals amb tota la seva valentia i empoderament tiren endavant tot i la manca de felicitat, de fe i d'esperança en un món millor. És una narració més aviat trista per les dues bandes; els uns, presoners; les altres, desposseïdes del que més estimaven i convivint amb els botxins que els van furar tota la vida. Una barreja de sentiments constants, què és el bé i què és el mal? Al final el lector veu que no existeix aquest concepte, sinó que ha d'anar destriant el millor de cadascú i, tenir en compte que, a vegades, la gent actua de manera incoherent —ja no dic incorrecta perquè aquest terme és molt subjectiu— però després és capaç d'adonar-se'n i modificar la seva actuació. De fet, la vida ja és això: un canvi constant. Si no hi ha canvi, no hi ha evolució, i si no hi ha evolució, no hi haurà nous horitzons.

M'ha costat més llegir *Tres presoners* que *Entre dos silencis*, no per la dificultat —totes dues són molt entenedores— sinó pel fet que s'apropa més al caràcter humà, al fet íntim dels presoners. He arribat a sentir molta pena i tristesa per un d'ells, Linsa Wurm, que tot i haver sigut una màquina de matar en el seu temps, ara se'l veu molt afligit i traumatitzat. No cal dir, a més, que viu desitjant la mort i al final l'aconsegueix, i totes les escenes que en parlen et fan encongir el cor. El fet que sentis empatia per "l'enemic" et fa reflexionar sobre si és més un perill per la humanitat que algú ha creat per tenir sota les seves ordres o bé si és ell mateix el seu pitjor malson. Linsa no va aconseguir viure en pau amb ell mateix en el seu interior, i això és el que acaba desencadenant la seva mort. Per tant, és un personatge que arrossega la guerra fins a l'últim moment viscut. Veus els canvis en el caràcter de Marta Mons a Lluïsa Gray; més inflexible, però amb unes regles molt clares: no es posa la mà a sobre de l'enemic; veus també la continuïtat de l'essència pacifista de Martí Rohe a Anselm Saunier; l'antipatia de Marieta Rohe a Simonne Saunier i, fins i tot, podríem dir que veiem part de l'ànima del tinent Alexis Greiz en el presoner de guerra Kòstia Blitzau amb l'energia positiva i el respecte que mostren envers les dones del poble. En definitiva, una novel·la carregada de reflexions implícites que fan pensar dues vegades al lector abans de decidir o decantar-se per una vessant.

6. Propostes de difusió en àmbit educatiu

---

1. Un debat

El professor pot fer de moderador (o qualsevol alumne que en tingui ganes) i dividirà la classe en dos grups. Tot seguit, el professor llançarà una pregunta a l'aire i, un grup haurà de defensar un punt

de vista i l'altre, el contrari. Per exemple: un grup ha de defensar l'actitud dels presoners (o un dels presoners, a escollir) de guerra i l'altre s'ha de mantenir ferm en la posició apàtica; és a dir, que no els fan pena i no els defensen. Un cop s'hagi discutit, es poden canviar els rols. És a dir, els que anteriorment han defensat el punt de vista empàtic, ara defensaran l'apàtic. I així anar fent.

2. Una exposició

Es farà una exposició a l'aula per grups de treball (el nombre d'integrants, a triar pel professor, com sigui més convenient). Cada grup parlarà dels temes cabdals de les dues novel·les (o d'una) que més els hagi cridat l'atenció; ètica, justícia, pàtria, victòria, llibertat, derrota, individu, veritat, mort, vida, estimar, guerra, respecte, bondat, odi, heroisme, silenci...

Es pot fer un PowerPoint juntament amb exemples d'on ho han trobat i a més, comentaran les frases que hagin triat de manera que les contextualitzin dins l'obra i en diguin la seva opinió. Es pot crear un *feedback* amb els espectadors, que podem comentar, també, el que pensen. D'aquesta manera, es generarà una conversa molt interessant i necessària sobre els grans temes d'Aurora Bertrana. El professor només haurà d'anar guiant —a la distància— als seus alumnes. Deixar que s'expressin amb les seves paraules i escoltar què els ha transmès l'autora amb aquestes idees.

3. Una descripció/evolució dels personatges

Com són aquests personatges? Rodons, plans, protagonistes, secundaris... Quina rellevància i quin paper tenen dins la novel·la? Quina és la frase que els identifica més? Quin canvi han fet d'una novel·la a l'altra? Pots establir una relació directa?

Els que poden donar més joc són: Alexis Greiz, Marta Mons, Linsa Wurm, Franz Thorn, Anselm Saunier/Martí Rohe, Marieta Rohe, Gabrielle Marke...

El professor ha d'intentar que toqui un personatge per cada dues persones; és a dir, grups de dos, i aquests, anteriorment, hauran posat en comú els seus punts de vista sobre el personatge en qüestió. Després, faran un treball expositiu on aparegui el que ha anat sortint. Es pot fer davant la classe com una presentació o bé un treball escrit i després posar-ho en comú amb la resta de companys.

4. Un Kahoot

El Kahoot és una eina molt útil per a professors i estudiants per aprendre i repassar conceptes de forma entretinguda, com si fos un concurs. La forma més comuna és mitjançant preguntes tipus test, encara que també hi ha espai per a la discussió i debat. En deixo unes quantes per tal que agafeu idees:

Vertader o fals:

1. L'aigua de la font té un sentit simbòlic. És l'únic testimoniatge de vida que té el poble. (V)
2. Les dones d'Étobon van continuar amb les seves vides de la mateixa manera que abans. Somreien i tenien joia. (F)
3. Aurora Bertrana és una de les poques novel·listes catalanes que s'enfronten amb els grans Temes Europeus de la segona Guerra Mundial. (V)
4. El cementiri era un lloc horrible, fosc, lúgubre. (F)
5. La novel·la *Entre dos silencis* ja es titulava així en un principi. (F)
6. Marta Mons, al final de la novel·la *Entre dos silencis*, dona més valor a la vida i al present que no en el passat i en els seus morts. (V)
7. Miquel Ingrid va a la guerra per mostrar la seva valentia a la gent del poble. (F)

Apartat amb 3 o 4 opcions diferents per triar la resposta correcta:

-Quins espais són els més visibles a la novel·la *Entre dos silencis*?

1. El bosc i el poble (és la correcta)
2. Glosters i la muntanya
3. El cementiri i l'església

-On se situa el poble real d'Étobon?

1. Anglaterra
2. Suïssa
3. L'Alta Savoia francesa
4. Catalunya

-Relacionar paraules amb el seu significat:

1. Emmurriat
2. Blasme
3. Moral
4. Entelèquia
5. Esbatanat
6. Consagrar
7. Pubilla
8. Jup
9. Tísic

10. Treva
11. Despòticament
12. Escrúpol
13. Inexorable
14. Refractari

Respostes:

1. Enutjat, enfadat.
2. Desaprovar, censurar (algú) per haver obrat malament.
3. Fa referència als actes i als pensaments humans respecte a la seva bonesa o malesa.
4. Persona o cosa que només existeix en la ment, que no té realitat objectiva.
5. Obert de bat a bat.
6. Fer o declarar sagrat, al servei de Déu.
7. Primera filla que, en absència de fills mascles, és l'hereva universal de l'herència dels seus pares.
8. Inclinat cap avall.
9. Malaltia en què hi ha una consumpció de teixit.
10. Cessació temporal d'hostilitats entre enemics que estan en guerra.
11. Amb autoritat, imposant la seva voluntat, tirànicament, opressivament, brutalment.
12. Aprensió, fàstic.
13. Inflexible.
14. Que no se sotmet a una autoritat, a una regla, que es resisteix a acceptar una idea, una opinió, un costum, etc.

5. **Relacionar frases** amb el seu personatge:

1. “El penjarem per estalviar bales.” (p. 96)
2. Per primer cop d'ençà que el tinent vivia a casa seva, el veia no pas com un oficial enemic sinó com un home qualsevol, capaç d'amistat en la mirada, amb una boca que deia paraules senzilles i somreia, un ésser humà amb una ànima misteriosa i variable com qualsevol altre. (p. 50-51)
3. “Crec en l'alliberament i l'espero. Però, un cop lliures, ¿qui llaurarà la terra a Hernam, qui s'ocuparà dels orris i del fenc, qui es casarà amb nosaltres?” (p. 121)
4. “Amagueu-me on sigui, com més aviat millor” (p. 199)
5. Rebia instruccions dels emboscats. Era la intermediària del pla dels de la Resistència. (p. 93)
6. Tractava de comprendre els motius específics de la derrota. Una nació que compta amb un exèrcit organitzat científicament i metòdica, que posseeix un gran de civilització i de cultura tan superior al dels seus adversaris, devia lògicament guanyar la guerra. El contrari era una aberració, una monstruositat. No comprenia encara com s'esdevingué la catàstrofe (...).

7. “Aquest home és una calamitat, no és bo per a treballar al camp i amb prou feines a casa. Fa la feina a poc a poc i amb mandra. Així que girem l’esquena ho abandona tot i s’ajeu.” (p. 67)
8. “No mostrava ni enyorament ni recança, s’acimatava i fins era feliç en el país que l’havia esclavitzat.” (p. 80-81)
9. Enamorat de la pau i de la concòrdia.
10. “Déu meu, deixeu-me viure fins que naixerà la criatura de Gabrielle. Vull assegurar-me que serà un noi, i afavorir-lo amb un present de terres. Si la minyona ho vol, li posarem Nicolau i, més tard, fins puc adoptar-lo i donar-li el nom de la família.” (p. 138)
11. “Pegar a un presoner de guerra! Quina vergonya! Mai cap home de Hugel no ho hauria fet. ¿Entens? Som camperols, vivim lluny de les grans ciutats cultes i refinades, però tenim el nostre codi moral. A un presoner de guerra no se’l toca, és sagrat!” (p. 101)
12. “Com un llampec se li representà aquell capvespre de primavera, amb el soldat apassionadament aferrat al seu cos, mentre ella demanava auxili fins a perdre les forces. (...) (p.31)
13. “Sou soldats abans que homes, no ho oblideu” (p. 133)
14. “Procureu ser justos. Sigueu bons amb la gent del país. Sou homes civilitzats i cristians, heu de tractar-los amb generositat, no sé si goso afegir: amb amistat.” “Perdoneu-los si a vegades us tracten amb brusquedat i escassa simpatia.” (p. 146)

Respostes:

1. Els de la Resistència quan pengen el capità Drel
2. Marta Mons
3. Marta Mons
4. Cyril Baumann
5. Marieta Rohe
6. Franz Thorn
7. Lluïsa Gray referint-se a Linsa Wurm
8. Kòstia Blitzau
9. Anselm Saunier
10. Vídua Rott
11. Lluïsa Gray
12. Gabrielle Marke
13. Alexis Greiz
14. Alexis Greiz

6. **Comentari de text** de la reflexió d’Alexis Greiz:

“La tan cantada victòria final semblava de més en més una entelèquia. Pitjor encara, aquella victòria havia deixat d’interessar-li moralment. No entenia els valors pràctics i ètics d’aquella guerra. Tota l’admiració i les esperances posades en la cultura, la intel·ligència i l’ordre de la seva nació s’havien volatilitzat. I, perduda tota il·lusió pel seu país, la perdia també per si mateix: es considerava, de sobte, l’ésser més inútil de la creació i es deia: ‘¿Per què haver estudiat tants anys, sacrificant el benestar de mare i germanes, per acabar fent un paperot tan inútil i avorrit? ¿Fins quan l’hauré de representar?’” (p. 151- 152)

O també:

“¿Quin rol jugaven ell i en Mirtva en l’horrible artefacte criminal? ¿Quina força, infernal o divina, els havia llençat l’un contra l’altre? ¿Era aquell pobre soldat borratxo el gra de sorra amb què topa un altre gra i provoca tragèdies individuals indispensables al funcionament de la màquina?”

El cadàver d’en Mirtva no pesava més que un bri d’herba en la consciència de milions d’homes. Per a la del tinent Greiz, era de marbre massís.

“¿Per què he hagut de ser jo, precisament jo, qui dictés la sentència? Per què no he tingut el valor de dir què en pensava, en lloc d’actuar com una màquina?”

“Si un home es compongués únicament d’elements perversos, podríem quedar satisfets destruint-lo. Però l’ésser humà no es compon només de matèria angelical o demoníaca, no és àngel o dimoni pur, gran sant o gran criminal, sinó barreja, en graus diferents, d’una cosa amb l’altra.” (p. 191) (...)

“Destruint els elements negatius, hem destruït també els positius. L’aniquilament d’un criminal implica un nou crim impune, per a vergonya nostra.” (p. 192)

7. **Una redacció** sobre el personatge preferit, a escollir. Pot ser d’*Entre dos silencis* o *Tres presoners*. Argumenta la resposta. T’has sentit identificat amb algú o amb alguns personatges? Per què?

7. Conclusió

A la introducció plantejava els objectius d’aquest treball final de grau, i ara, puc dir amb satisfacció que s’han complert tots. Parlava sobre l’interès a descobrir fets històrics, de la troballa del gris entre un negre (el bàndol alemany) i un blanc (els resistents i les dones d’Étobon), i, finalment, poder fer una difusió d’Aurora Bertrana a través de les dues novel·les que s’han estudiat; *Tres presoners* i *Entre dos silencis*. Respecte al primer concepte, és cert que jo fa anys que vaig aprenent pel meu compte un munt d’informació sobre les guerres, els camps de concentració, l’exèrcit nazi, les diverses ideologies, etc., però llegint aquestes novel·les —que no són cròniques ni tampoc tenen el valor realista històric tot i estar ambientades en el marc temporal— no m’he fixat tant en les dades sinó en el que hi ha darrere aquestes. Què és una mort entre milions? Et pot semblar insignificant, però, i si és el teu

marit? I si és el teu fill? Segurament, després ja no et semblarà tan insignificant. I això és el que aprens amb les novel·les: que la guerra va arribar als llocs més inesperats i que arrasava amb tot allò que se li posava per davant, però també amb allò que ni coneixia què era una guerra. Per tant, anava a buscar les seves víctimes, també. Amb tot això, al transcurs de les dues novel·les he anat passant per diferents fases de sentiments i sensacions, i com dèiem en apartats anteriors, el canvi mai pot ser negatiu si se'n treuen aprenentatges nous. Jo n'he tret, i no podria haver triat un treball final de grau millor que aquest; tant per l'autora com per les obres escollides.

L'objectiu era fer difusió d'Aurora Bertrana i les seves obres; concretament, les que he estudiat jo, i ho he aconseguit fins i tot abans de publicar el treball i que aquest pugui ser vist per tothom a qui li interessi el tema o bé descobrir nous punts de vista i qüestionar-se fets que creia que tenia ben clars. Vaig comprar-me *Entre dos silencis* i *Tres presoners* l'octubre de 2020, i a hores d'ara, ja han circulat per moltes mans amigues que, en interessar-se pel meu treball i escoltar de què anava, van demanar-me si els podia deixar les novel·les per llegir-les. I no només això; pares, mares, amigues de la meva mare, companys d'universitat i, fins i tot, gent que només conec de vista s'han interessat pel meu treball i n'han seguit l'evolució des d'un principi. I és clar, tots m'han demanat que els passi el resultat final perquè el tema que tracto els interessa molt i els encantaria poder-lo llegir.

La veritat és que aquest fet em fa molt feliç, perquè veig que tota la feina no és en va, que algú en traurà profit —a banda de jo mateixa—, i que tota la feina és valorada positivament. A més, em consta que s'han interessat per Aurora Bertrana un cop jo els n'he parlat, fet que em corrobora el que deia al principi de tot al resum:

“En definitiva, aquest treball pretén ser útil per a la difusió d'aquesta escriptora, avui dia encara poc coneguda i reconeguda, ja que podria ben ser que fos una autora de nivell internacional gràcies als temes que tracta i de la manera en què els tracta; especialment, la pròpia naturalesa humana.” (p. 2)

En general, la gent no coneix Aurora Bertrana, ni tan sols n'han sentit a parlar —en excepció de les universitats, que allà, sovint se'n parla. A vegades, amb una mica de sort, coneixen Prudenci Bertrana; però de la filla, ni rastre. Espero i desitjo de tot cor que aquest treball serveixi per obrir els ulls i el cor a noves persones que estiguin disposades a posar en dubte el que se'ls ha dit al llarg de tota la vida, que reflexionin, que discrepin, que es reafirmin o que canviïn de parer. Però que sentin. Que se'ls remogui alguna cosa allà sota el ventre. Perquè la literatura, si no ens provoca això, de què serveix?

No tinc cap dubte que aquesta difusió que he començat a petita escala obtindrà un nivell més elevat, i com més siguem que coneixem Aurora Bertrana, més serem els qui podrem aplicar els seus valors i pensaments que la defineixen millor en el nostre dia a dia i, d'aquesta manera, podrem fer del món un lloc una mica més bonic, tolerant i comprensiu.

8. Bibliografia

- Albert, A., & Vall, J. (2017). "Aurora Bertrana, un esperit lliure i compromès". Fundació Josep Irla.
- Aragay, I. (2017). "Ni bons ni dolents, ni vencedors ni vençuts". Diari *Ara* [en línia], [Consulta: 9-11-2020].
- Bacardí, M. (1998). "Joan Sales i els criteris de traducció". *Quaderns. Revista de traducció*, Núm. 1, 27-38.
- Bertrana, A. (2019). *Entre dos silencis* (N. Sales Folch, M. Bohigas, & G. Solà (eds.); Club Editor), 9-225.
- Bertrana, A. (1975). *Aurora Bertrana memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya* (Pòrtic), Barcelona.
- Bertrana, A. (2017). *Tres presoners* (Club Editor Jove; postfaci de Marta Pascual), Barcelona.
- Bertrana, A. (2019). *Entre dos silencis* (M. Bohigas & G. Solà (ed.)). Club Editor, Barcelona.
- Bonnín, C. (2002). "Les cartes d'Aurora Bertrana a Anna Murià i Agustí Bartra", *Llengua & Literatura*, 327-339.
- Cabré, M. À. (2020). "Escriptores entre l'ombra i la llum". *Revista de Girona*, 319, 66.
- Cuyàs, M. (2019). "Entre dos silencis: cal haver viscut una guerra per escriure grans novel·les?" Diari *El Punt Avui*.
- Granell, G. (2018). "Dues obres i una sola mirada". *Revista de Girona*, 310, 48-51.
- Marcillas, I. (2014). "Violència i repressió política en *Entre dos silencis* (1958), d'Aurora Bertrana". *Journal of Catalan Studies*, 23-41, Universitat d'Alacant.
- Marcillas, I. (2016). "Tres prisioneros: memoria y literatura". Núm. 32. *Revista del Centro de Letras Hispanoamericanas*, 58-68.
- Marimon, S. (2019). "Quan Aurora Bertrana va topar amb la guerra i amb Joan Sales. Club Editor recupera *Entre dos silencis* amb una nova traducció de Núria Sales, la filla de l'autor d' *Incerta glòria*". Diari *Ara* [en línia], [Consulta: 14-11-2020].

Martín i Serra, M. (2017). “El compromís d’Aurora Bertrana”. *Diari de Girona* [en línia], [Consulta: 9-11-2020].

Masanès, C. (2019). “L’exili republicà, vuitanta anys- Escriptores a l’exili: Aurora Bertrana, Maria Àngels Vayreda i Carme Montoriol”. Núm. 315, *Revista de Girona*, 87.

Pascual, M. (2006). “Entre dos silencis, entre dos autors: Aurora Bertrana i Joan Sales”. Núm. 238, 34-39.

Pascual, M. (2007). “La traducció com a treball de reescriptura”, Projecte *Traces*, UAB, Núm. 3.

Pascual, M. (2009). “Viatge a Etobon: el silenci continua”. *Revista de Girona* [en línia], Núm. 252, 44-48.

Pascual, M. (2011). “Creativitat i subversió en les reescriptures de Joan Sales”. “Programa de doctorat, ciències humanes i de la cultura” [en línia], extret de: <https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/34761/tmp11.pdf?sequence=5&isAllowed=y>, [Consulta: 20-10-2020], 286-296.

Pla i Arxé, R. (2006). “La brutal complexitat de la guerra”, ressenya a *Entre dos silencis*, *Diari l’Avui*, Projecte *Traces*, UAB, Opinió.

Real, N. (2001). “De la xocolata amb melindros a la mostassa alemanya: Aurora Bertrana, un nou model de la intel·lectual catalana moderna”, dins Glòria Granell, Daniel Montaña i Josep Rafart (ed): “Aurora Bertrana, una dona del segle XX”, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2001, p. 25-35.

Rotger, A. (2017). *Elles! 65 dones oblidades de la història*. Institut Català de les Dones, Sàpiens Publicacions, 106-107.

Serra, M. (2019), “Entre dos silencis’, entre diverses versions”. Extret de: <https://www.vilaweb.cat/noticies/entre-dos-silencis-entre-diverses-versions/>. [Consulta: 25-03-2021].